

Міністерство освіти і науки України

Луцький національний технічний університет

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет бізнесу та права

(повне найменування факультету)

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

(повне найменування кафедри)

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»**

на тему

**ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ
ПОРТФЕЛЕМ БАНКУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ
(НА МАТЕРІАЛАХ АТ «ОТП БАНК»)**

**IMPROVING THE EFFICIENCY OF MANAGING THE BANK'S LOAN
PORTFOLIO IN CONDITIONS OF FINANCIAL INSTABILITY
(ON THE MATERIALS OF JSC «OTP BANK»)**

спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування

(шифр і назва спеціальності)

освітня програма «Фінанси, банківська справа та страхування»

(назва освітньої програми)

Виконав: здобувач вищої освіти

групи ФБСм-21

Богомазюк Сергій Петрович

(підпис)

Керівник: к.е.н., доцент

Ніколаєва Анжела Миколаївна

(підпис)

Кваліфікаційну роботу

допущено до захисту

«__» грудня 2023 р.

Гарант освітньої програми:

к.е.н., доцент **Дорош Вікторія Юріївна**

(підпис)

Луцьк – 2023 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: бізнесу та права

Кафедра: фінансів, банківської справи та страхування

Ступінь вищої освіти: магістр

Галузь знань: 07 Управління та адміністрування

Спеціальність: 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Освітня програма: «Фінанси, банківська справа та страхування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ к.е.н., доцент Вікторія ДОРОШ

« ____ » _____ 2023 р.

З А В Д А Н Н Я

ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Богомазюку Сергію Петровичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи *«Підвищення ефективності управління кредитним портфелем банку в умовах фінансової нестабільності (на матеріалах АТ «ОТП БАНК»)»*

Керівник роботи: к.е.н., доцент Ніколаєва А.М.

затверджені наказом закладу вищої освіти від «04» січня 2023 р. № 04/01-02.

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи «08» грудня 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи _____

Статистичні та аналітичні звіти НБУ, літературні джерела за темою дослідження, річні звіти АТ «ОТП БАНК», законодавчі та нормативні акти, що регламентують діяльність банків в Україні.

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити)

Вступ

Розділ 1

Розділ 2

Розділ 3

Висновки

5. Перелік графічного (ілюстративного) матеріалу

1. Елементи наукової новизни.

2. Динаміка обсягів банківських кредитів наданих клієнтам та частки непрацюючих кредитів.

3. Динаміка основних показників діяльності АТ «ОТП Банк» (станом на кінець року).

4. Зміна галузевої структури корпоративного кредитного портфеля АТ «ОТП БАНК».

5. Динаміка структури роздрібного кредитного портфеля АТ «ОТП Банк», %.

6. Формулювання гіпотез дослідження.

7. Обґрунтування справедливості гіпотези № 1.

8. Обґрунтування справедливості гіпотези № 2.

9. Обґрунтування справедливості гіпотези № 3.

10. Моделювання ефективного кредитного портфеля ОТП Банку на основі ймовірного підходу.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
<i>Розділ 1</i>	<i>Ніколаєва А.М.</i>		
<i>Розділ 2</i>	<i>Ніколаєва А.М.</i>		
<i>Розділ 3</i>	<i>Ніколаєва А.М.</i>		
<i>Нормоконтроль</i>	<i>Ніколаєва А.М.</i>		
<i>Гарант ОП</i>	<i>Дорош В.Ю.</i>		
<i>Показник запозичень тексту</i>	<i>7,38 %</i>		
<i>Академічна доброчесність</i>	<i>Іщук Л.І.</i>		

7. Дата видачі завдання «01» лютого 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	<i>Обґрунтування теми</i>	До 12.01.2023 р.	
2.	<i>Огляд літератури із досліджуваної проблеми</i>	До 01.09.2023 р.	
3.	<i>Розділ 1</i>	До 22.09.2023 р.	
4.	<i>Розділ 2</i>	До 20.10.2023 р.	
5.	<i>Розділ 3</i>	До 10.11.2023 р.	
6.	<i>Висновки</i>	До 15.11.2023 р.	
7.	<i>Формування списку використаних джерел</i>	До 18.11.2023 р.	
8.	<i>Формування додатків</i>	До 21.11.2023 р.	
9.	<i>Оформлення ілюстративного матеріалу</i>	До 23.11.2023 р.	
10.	<i>Нормоконтроль</i>	До 25.11.2023 р.	
11.	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	До 01.12.2023 р.	
12.	<i>Представлення кваліфікаційної роботи магістра до захисту. Попередній захист роботи</i>	До 08.12.2023 р.	

Здобувач вищої освіти

_____ (підпис) (Богомазюк С.П.)
(прізвище, ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ (підпис) (Ніколаєва А.М.)
(прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Богомазюк С.П. Підвищення ефективності управління кредитним портфелем банку в умовах фінансової нестабільності (на матеріалах АТ «ОТП БАНК»). Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОП «Фінанси, банківська справа та страхування» спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2023.

Кваліфікаційна робота магістра складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі досліджено теоретичні основи управління кредитним портфелем банку. Аналітичний розділ містить аналіз стану ефективності управління кредитним портфелем АТ «ОТП БАНК» та спрямований на доведення справедливості сформульованих гіпотез, якими є: гіпотеза № 1, яка передбачає, що на дохідність кредитного портфеля впливає рівень його забезпечення; гіпотеза № 2, яка передбачає, що зростання частки непрацюючих кредитів в кредитному портфелі банку призводить до погіршення його якості з позиції ризиковості і навпаки; гіпотеза № 3, яка стверджує, що на ефективність управління кредитним портфелем банку впливає процентна політика НБУ. Справедливість висунутих гіпотез доведено.

У третьому розділі запропоновано шляхи оптимізації та підвищення ефективності управління кредитним портфелем в банках в умовах воєнного стану. Здійснено моделювання ефективного кредитного портфеля АТ «ОТП БАНК» на основі ймовірнісного підходу.

У висновках узагальнено інформацію, відображену в трьох попередніх розділах.

Ключові слова: банк, кредитний портфель, кредитний ризик, непрацюючі кредити, управління кредитним портфелем, якість кредитного портфеля.

ANNOTATION

Bohomaziuk S. Improving the efficiency of managing the bank's loan portfolio in conditions of financial instability (on the materials of JSC "OTP BANK"). Manuscript.

Master's qualification work of the educational program "Finance, banking and insurance" specialty 072 Finance, banking and insurance. Lutsk National Technical University. Lutsk, 2023.

Qualification work consists of an introduction, three sections, conclusions, a list of sources and applications.

The first chapter examines the theoretical foundations of the bank's credit portfolio management. The analytical section contains an analysis of the state of efficiency of loan portfolio management of JSC "OTP BANK" and is aimed at proving the validity of the formulated hypotheses, which are: hypothesis No. 1, which assumes that the profitability of the loan portfolio is affected by the level of its collateral; hypothesis No. 2, which assumes that an increase in the share of non-performing loans in the bank's loan portfolio leads to a deterioration in its quality from the standpoint of risk and vice versa; hypothesis No. 3, which states that the effectiveness of the bank's credit portfolio management is influenced by the NBU's interest rate policy. The validity of the proposed hypotheses has been proven.

The third chapter offers ways to optimize and increase the efficiency of credit portfolio management in banks under martial law. Modeling of the effective credit portfolio of JSC "OTP BANK" based on a probabilistic approach was carried out.

The conclusions summarize the information presented in the three previous sections.

Keywords: bank, credit portfolio, credit risk, non-performing loans, credit portfolio management, credit portfolio quality.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКУ	10
1.1 Теоретичні підходи до дефініції «кредитний портфель банку».....	10
1.2 Основні критерії класифікації кредитного портфеля банку	15
1.3 Формування системи управління кредитним портфелем банку	19
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ В АТ «ОТП БАНК»	24
2.1 Методичні аспекти визначення ефективності управління кредитним портфелем банку та обґрунтування гіпотез дослідження	24
2.2 Аналіз стану банківського кредитування в Україні та характеристика кредитної діяльності АТ «ОТП БАНК»	28
2.3 Перевірка достовірності гіпотез щодо впливу чинників на ефективність управління кредитним портфелем на матеріалах АТ «ОТП БАНК»	41
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	51
3.1 Підвищення ефективності управління кредитним портфелем банку в умовах сучасних викликів	50
3.2 Моделювання ефективного кредитного портфеля на основі ймовірнісного підходу	54
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах тривалої фінансової нестабільності, викликаній спочатку пандемією коронавірусу і карантинними обмеженнями, а потім повномасштабною воєнною агресією з боку РФ, комерційні банки вимушені працювати, зазнаючи значні кредитні втрати. Під час першого року війни, незважаючи на збереження операційної ефективності банків та нарощення ними активних операцій, відмічалось скорочення обсягу кредитного портфеля в банках, в якому поступово зростала частка проблемних кредитів. У свою чергу, погіршення якості кредитних портфелів банків може призвести до зростання системних ризиків та розвитку кризисних явищ у банківському секторі, які можуть негативно позначитися і на інших сферах економіки. Тому тема, що досліджується в кваліфікаційній роботі, набуває своєї актуальності і своєчасності.

Питання підтримання відповідного рівня якості кредитного портфеля в банках постійно перебувають під контролем фахівців та експертів Національного банку України, оскільки ця проблема безпосередньо впливає на фінансову стабільність в банківському секторі. Теоретичні та прикладні аспекти кредитних операцій банків, підвищення ефективності управління кредитними портфелями та мінімізації кредитних ризиків розглядаються в працях багатьох вітчизняних науковців, таких як Ю. Бугель [1, 2], В. Вовк [3], О. Дзюблюк, В. Коваленко [11], О. Лисенок [12, 27], Л. Примостка, В. Соляр [13], К. Степаненко [14], та зарубіжних вчених, зокрема Т. Коха, Мака Нотона Д., П. Роуза, Дж. Сінкі, Дж. Тобіна, У. Шарпа та ін.

Проте, не зважаючи на постійну увагу з боку експертів та науковців до процесів кредитування в економіці та кредитної політики банків, залишаються питання, які, на нашу думку, потребують подальшого дослідження, зокрема проблема підвищення ефективності управління портфелем кредитів під час війни та ін.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є дослідження теоретико-прикладних засад управління кредитним портфелем в банках України в умовах

фінансової нестабільності та підвищення його ефективності в умовах воєнного стану.

Для реалізації поставленої мети в кваліфікаційній роботі магістра поставлено наступні завдання:

- дослідити економічну сутність та концептуальні засади формування кредитних портфелів у банках;
- систематизувати та уточнити існуючі підходи до класифікації кредитного портфеля банку;
- окреслити методичні підходи до формування системи управління якістю кредитного портфелю банку;
- проаналізувати особливості розвитку ринку кредитування в Україні протягом останніх п'яти років та особливо протягом першого року війни;
- обґрунтувати та довести справедливність висунутих гіпотез щодо ключових чинників впливу на ефективність управління кредитним портфелем банку (на матеріалах АТ «ОТП БАНК»);
- визначити основні етапи та комплекс першочергових заходів банку з управління кредитним портфелем в умовах воєнного стану з метою мінімізації кредитного ризику;
- здійснити моделювання ефективного кредитного портфеля АТ «ОТП БАНК» на основі ймовірнісного підходу.

Об'єктом дослідження є ринок кредитування в Україні та кредитна діяльність АТ «ОТП БАНК» зокрема.

Предметом дослідження є система показників, що характеризують ефективність управління кредитним портфелем банку.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань та досягнення мети в роботі використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження: методи системного аналізу, методи причинно-наслідкового аналізу, методи порівняльного аналізу, методи структурного аналізу та методи коефіцієнтів, методи ймовірнісного підходу тощо.

Теоретичною базою для написання кваліфікаційної роботи магістра послужили законодавчо-нормативні акти, що регулюють активні банківські операції, наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених, дослідження експертів НБУ з питань управління кредитним портфелем та мінімізації його ризику. Інформаційною базою для дослідження стали аналітичні звіти та дані статистики НБУ, річна фінансова звітність АТ «ОТП БАНК» за останні п'ять років.

Наукова новизна полягає в поглибленні теоретичних та прикладних положень щодо особливостей формування та підвищення ефективності управління кредитним портфелем банку в умовах фінансової нестабільності. Зокрема:

– *уточнено понятійний апарат* щодо визначення дефініцій «кредитний портфель банку», під яким автор пропонує розуміти сукупну позичкову заборгованість за чинними договорами, включаючи договори, укладені в рамках комплексного обслуговування, розраховану на певну дату, та «система управління кредитним портфелем банку» як комплекс заходів, спрямованих на максимізацію рівня доходності кредитних операцій за умов дотримання допустимих значень кредитного ризику;

– *дістала подальшого розвитку* класифікація видів кредитних портфелів банку, яка доповнена новими підвидами.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що здійсненне в роботі моделювання ефективного кредитного портфеля на основі ймовірнісного підходу дозволить банку приймати управлінські рішення щодо формування ефективного кредитного портфеля, враховуючи рівень його доходності та ступінь кредитного ризику.

Апробація результатів дослідження. Результати магістерського дослідження були апробовані під час участі у ІХ Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (м. Луцьк, 15 грудня 2023 р.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКУ

1.1 Теоретичні підходи до дефініції «кредитний портфель банку»

Предметом діяльності будь якого банку, його основною активною операцією є кредитування, здійснення якого нерозривно пов'язане із супутніми ризиками. Тому для забезпечення ефективного функціонування як окремого комерційного банку, так і задля стабільності банківської системи в цілому, необхідно дотримуватися балансу між рівнем ризику та доходністю кредитних операцій, що є ключовим завданням системи управління кредитним процесом в банках.

Зважаючи на масштаби діяльності сучасних комерційних банків можна стверджувати, що для забезпечення найбільшої ефективності їхньої діяльності необхідне застосування портфельного підходу в управлінні банком, відповідно за яким активи чи пасиви групуються в окремі елементи – портфелі, які у свою чергу сприймаються як єдине ціле, що характеризується певними ознаками, наприклад, ліквідністю, прибутковістю, рівнем ризику тощо. Характеристики кредитного портфеля комерційного банку є важливими показниками стійкості та надійності комерційного банку, а отже, здатності банку в умовах ринку, що динамічно розвивається, ефективно виконувати свої функції, зобов'язання перед клієнтами, співробітниками та державою.

Перш ніж досліджувати проблеми та шляхи підвищення ефективності управління кредитним портфелем в банках, розглянемо економічну сутність самого поняття «кредитний портфель». Слід зазначити, що у виданнях, присвячених банківській справі та наукових працях зустрічаються різні підходи до дефініції «кредитний портфель» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Підходи вітчизняних науковців до дефініції «кредитний портфель»*

Науковці	Трактування, джерело
1	2
<i>Підхід 1: кредитний портфель як сукупність усіх наданих банком позик (кредитів)</i>	
Ю. Бугель	Поняття кредитного портфеля визначає як «сукупність наданих банком позичок, сформовану з метою отримання прийняттого рівня доходу та забезпечення платоспроможності банку при мінімальному рівні кредитного ризику» [1, с. 101; 2].
В. Вовк, О. Хмеленко	«Кредитний портфель – це сукупність кредитів, наданих одним банком на певну дату, з метою одержання доходу у вигляді відсотків» [3].
А. Герасимович, І. Парасій-Вергуненко, В. Кочетков та ін.	«Кредитний портфель – це сукупність кредитів, наданих банком на певну дату з метою одержання доходу у вигляді відсотків» [4].
У. Грудзевич	«Кредитний портфель – це сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання доходу» [5].
Ж. Довгань; В. Зянько, Н. Коваль, І. Єпіфанова	«Кредитний портфель – це сукупність усіх позик, наданих банком з метою одержання прибутку» [6, с. 257; 7, с. 67].
Л. Калініченко, Т. Горбунова	Під кредитним портфелем розуміють «сукупність кредитів структурованих за терміном, валютою, ступенем ризику з метою отримання дохідності наданих банком усім суб'єктам господарювання різних галузей економіки з метою отримання прибутку» [8, с. 695].
Х. Красовська, О. Стешенко	«Кредитний портфель включає агреговану балансову вартість усіх кредитів, у тому числі прострочених, пролонгованих і сумнівних щодо повернення, є втіленням кредитної політики банку та невід'ємною складовою його загальної стратегії розвитку» [9].
<i>Підхід 2: кредитний портфель як інструмент управління, процес формування стратегії</i>	
А. Гончарова	«Кредитний портфель є не просто пасивно сформованим набором позичок, а результатом активних, цілеспрямованих дій банку, що динамічно розвивається, суто управлінським співвідношенням між різними видами кредитів» [10].
В. Коваленко	«Кредитний портфель банку слід розглядати не як просту сукупність наданих позичок, що є результатом хаотичного проведення активних операцій, а як структурований портфель активів, що піддається оцінці, сегментації, класифікації та управлінню, характер якого документально заздалегідь визначається кредитною політикою – стратегією і тактикою банку щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування клієнтів банку на основі принципів кредитування» [11].
О. Лисенок	«Кредитний портфель – це процес формування стратегії управління кредитними операціями, на яких ґрунтується стратегія і політика управління кредитним портфелем, є необхідною умовою підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності банків, раціональної організації кредитного процесу та зниження рівня кредитних ризиків» [12].

Продовження таблиці 1.1

1	2
В. Соляр	«... кредитний портфель банку слід трактувати як інструмент банківського менеджменту з оптимізації кредитних продуктів, що забезпечує кредитоспроможність кредитного портфелю з урахуванням його ризиковості, ліквідності, дохідності, швидкості відновлення й ступеня оновлення та забезпечує високу ефективність діяльності банку» [13].
К. Степаненко	«Кредитний портфель – це інструмент управління активними операціями банку, метою здійснення яких є підвищення прибутку, ефективності діяльності, що досягається шляхом надання позичок за різними напрямками кредитування з урахуванням вимог кредитної політики банку та органів банківського нагляду» [14].

* Систематизовано та узагальнено автором.

Дані таблиці 1.1 свідчать, що дефініція «кредитний портфель банку» вже довгий час перебуває в полі зору вітчизняних науковців, які по різному підходять до її трактування, і надалі залишається дискусійною. Більшість авторів наукових праць підходять до визначення кредитного портфеля спрощено, визначаючи його як «сукупність усіх кредитів чи позик наданих банком з метою отримання доходу» [3-7]. На нашу думку, таке трактування не відображає більшості характеристик кредитного портфеля. Інші ж автори, такі як Ю. Бугель, Л. Калініченко та Т. Горбунова, Х. Красовська та О. Стешенко та ін. [1, 8, 9 та ін.], яких ми віднесли до прибічників першого підходу, намагаються більш ширше представити власне бачення сутності кредитного портфеля, розширюючи мету його формування та структуру.

Автору ближче другий підхід, згідно з яким кредитний портфель – це не просто сукупність виданих кредитів на певну дату, а й інструмент активної кредитної політики банку, яка передбачає вибір напрямів кредитування та відповідає вимогам і цілям банку щодо ступеня дохідності, ліквідності і ризику. Формування кредитного портфеля передбачає управління кредитними операціями і є елементом загальної стратегії розвитку банку. Ми погоджуємося з думкою вітчизняного науковця Юлії Бугель, що кредитний портфель «має розглядатися банком як єдиний об'єкт управління зі своєю структурою, класифікованою за типами позичальників, напрямками вкладень, видами кредитів і умовами

кредитування, а також із відповідним рівнем дохідності та кредитного ризику» [1, с. 101].

Слід зазначити, що в нормативних положеннях НБУ конкретне визначення кредитного портфеля відсутнє, проте в окремих документах, що регулюють процес управління кредитним портфелем, регламентується його структура. Взагалі, під кредитною операцією, в нормативних актах розуміється не лише надання кредиту чи видача позики, а широкий спектр операцій, пов'язаних відносинами позики між кредитором і позичальником: «кредитна операція – вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів таким шляхом: надання їх у тимчасове користування або прийняття зобов'язань про надання певної суми коштів; надання гарантій, порук, акредитивів, акцептів, авалів; розміщення депозитів; проведення факторингових операцій та операцій фінансового лізингу; видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій зворотного репо; будь-якого продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів за такою сумою (відстрочення платежу); розстрочення платежу за продані банком активи» [15]. Отже, можна зробити висновок, що з нормативної точки зору в кредитний портфель включаються не лише надані банком кредити, а й інші вимоги кредитного характеру. Такий широкий зміст кредитної операції пов'язаний з тим, що дані елементи мають подібні показники, пов'язані зі зворотним рухом вартості за відсутності зміни власника та наявністю подібних ризиків. Однак, не зважаючи на подібні ризики, підхід до їх управління суттєво різниться, оскільки зазначені шляхи розміщення залучених банком коштів формуються у результаті банківських операцій, що кардинально відрізняються одна від одної.

На нашу думку, ключовим елементом кредитного процесу є укладання кредитного договору, і саме з окремих таких договорів складається кредитний портфель. А від успішної чи неуспішної реалізації договірних відносин в рамках кожного укладеного кредитного договору залежить сукупна якість кредитного

портфеля. Виходячи з цих міркувань пропонуємо *під кредитним портфелем розуміти сукупну позичкову заборгованість за чинними договорами, включаючи договори, укладені в рамках комплексного обслуговування, розраховану на певну дату.*

При здійсненні кредитної діяльності завданням кожного банку є формування якісного кредитного портфеля. Під якістю кредитного портфеля автор розуміє сукупність характеристик кредитного портфеля, що відбивають рівень його доходності та ризику. Таким чином, якість кредитного портфеля оцінюється переважно за двома показниками:

1) за рівнем доходності, оскільки кінцева мета діяльності кожного банку – це отримання прибутку. «Дохідність кредитної операції визначається рівнем відсоткової ставки за певним кредитом, тривалістю періоду надання кредиту та прийнятою системою нарахування відсоткових платежів» [16, с. 155];

2) за рівнем кредитного ризику, який залежить від рівня кредитного ризику окремих сегментів портфеля та диверсифікації структури кредитного портфеля.

Зрозуміло, що рівень показника якості кредитного портфеля обернено пропорційний рівню сукупного кредитного ризику (чим вища якість позик, тим менша ймовірність неповернення чи затримки погашення, і навпаки) і прямо пропорційний рівню доходності позик, що формують портфель (чим більший дохід вони приносять, тим вища якість кредитного портфеля).

1.2 Основні критерії класифікації кредитного портфеля банку

Кредитний портфель комерційного банку може бути представлений як система підпортфелів, що дає можливість оцінити структуру портфеля та проаналізувати якість окремих елементів даної системи. Класифікація підпортфелів за видами дозволяє не лише оцінити ризик і дохідність по кожному портфелю, але й проаналізувати ступінь впливу кожного окремого елемента на сукупний кредитний портфель, і, таким чином, розробити оптимальну структуру портфеля.

Розглянемо найбільш поширені критерії класифікації та структуризації кредитного портфеля банку. Традиційно прийнято виділяти для класифікації такі критерії, як: об'єкти і суб'єкти кредитування, строки і розміри кредитів, галузева структура кредитування, наявність та види забезпечення, валюта кредитування, співвідношення доходу та ризику. На основі узагальнення та систематизації науково-методичних праць в сфері кредитування та банківського менеджменту автором уточнено та доповнено класифікацію кредитного портфеля банку, що подано на рисунку 1.1.

Під суб'єктом кредитування розуміють дієздатну фізичну чи юридичну особу (а у випадку споживчого кредитування – лише фізичну особу), яка має право на укладення угод. Зазвичай, за суб'єктами кредитування прийнято виділяти окремо кредити, надані фізичним і юридичним особам. Ми пропонуємо за типом клієнта поділяти кредитний портфель на кредити, надані приватним клієнтам; кредити, надані корпоративним клієнтам, що передбачають кредитування великого бізнесу; кредити, надані підприємцям і кредити для малого і середнього бізнесу. Для зручності такі кредити об'єднують в два типи кредитного портфеля: корпоративний і роздрібний. Корпоративний кредитний портфель охоплює кредитування бізнесу, у т.ч. малого і середнього бізнесу. А роздрібний кредитний портфель включає в себе споживче, карткове і іпотечне кредитування населення. Такий поділ, на нашу думку, враховує специфіку надання, умови та розміри наданих кредитів. При цьому в сфері споживчого кредитування (в рамках кредитів, наданих приватним клієнтам) можна додатково виділити такі окремі класифікаційні групи, що можуть різнитися за умовами кредитування:

– кредити, надані зарплатним клієнтам – клієнтам банку, що є працівниками чи співробітниками підприємств, установ чи організацій, які уклали з комерційним банком договір щодо відкриття та ведення розрахункових рахунків (випуску та обслуговування банківських карток) для зарахування заробітної плати працівникам;

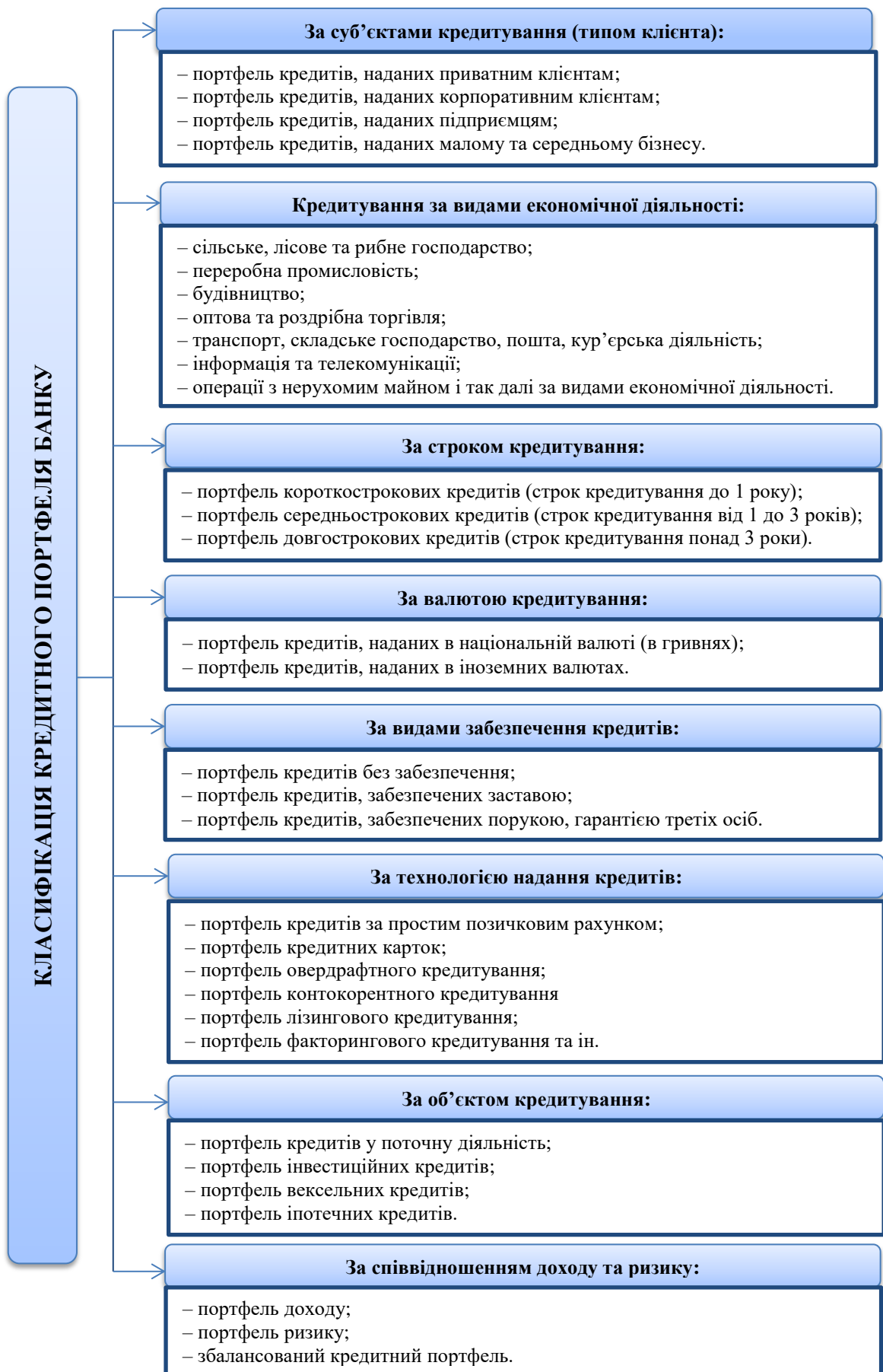

Рисунок 1.1 – Класифікація кредитного портфеля банку*

* Узагальнено та доповнено автором на основі джерел [8, с. 697; 13, с. 110; 17, с. 26 та ін.]

– кредити, надані VIP-клієнтам – окремий сегмент клієнтів банку, з якими у зв'язку з їх соціальним статусом укладений договір щодо індивідуального обслуговування, який передбачає, як правило, пільгове кредитування;

– кредити для лояльних клієнтів – клієнтів, які раніше вже користувалися кредитними продуктами цього банку, і повністю чи частково погасили їх без порушення умов договору;

– кредити, надані стороннім клієнтам – іншим клієнтам, що не підпадають під описані вище групи.

Щодо галузевої структури кредитування, пропонуємо використовувати поділ кредитів за видами економічної діяльності. За строками кредитування кредитний портфель можна поділити на портфель короткострокових кредитів, портфель середньострокових кредитів та портфель довгострокових кредитів. Також окремо можна виділити портфель онкольних кредитів, які погашаються на першу вимогу.

Доцільно поділяти кредитний портфель і за валютою кредитування на кредити, надані в національній валюті (гривнях) і кредити, надані в іноземних валютах (в т. ч. в доларах, євро), так як в цьому випадку слід окремо враховувати валютний ризик. При цьому кредитування в національній валюті здійснюється як фізичних так і юридичних осіб, а кредити в іноземній валюті надаються переважно для юридичних осіб.

За видами забезпечення виділяють портфелі кредитів без забезпечення (такі кредити надаються переважно надійним, постійним клієнтам банку), кредити, забезпечені тим чи іншим видом застави (майном, пакетом цінних паперів тощо) та кредити надані під гарантії чи поруку третьої особи. На думку науковців, зокрема, В. Соляр, така класифікація «важлива з точки зору використання різних методів управління портфелем» [13, с. 111].

Враховуючи технологію надання кредитів, доцільно поділяти кредитний портфель на портфель кредитів, для яких відкривається простий позичковий рахунок; кредитів, які оформляються випуском кредитних карток; портфель овердрафтного та контокорентного кредитування; портфель лізингового та

факторингового кредитування; портфель операцій репо; портфель кредитів оформлених вексями та ін.

За об'єктом кредитування чи напрямом спрямування кредитних вкладень розрізняють портфель кредитів у поточну діяльність (що надаються суб'єктам бізнесу для фінансування приросту оборотних коштів, такі кредити зазвичай короткострокові), портфель інвестиційних кредитів (для фінансування інвестиційних вкладень у будівництво, придбання основних засобів тощо, такі кредити зазвичай довгострокові), портфель іпотечних кредитів, що також передбачають тривалий термін кредитування і обов'язкову наявність застави землі чи нерухомого майна; портфель вексельних (облікових) кредитів, за яких банк достроково викупує (враховує) вексель.

За співвідношенням доходу і ризику прийнято виділяти такі основні типи кредитного портфеля [13, с. 110; 17, с. 26; 18, с. 244 та ін.]:

– «портфель доходу – портфель зорієнтований на кредити, що забезпечують стабільний, але невисокий за рівнем доход, отримання якого характеризується мінімальними ризиками та постійною своєчасною виплатою відсотків;

– портфель ризику – портфель складається переважно з кредитів із високим рівнем ризику та високим рівнем прибутковості;

– збалансований портфель – портфель є раціональним поєднанням кредитів різного типу, як з високим так і з низьким рівнем ризику» [18, с. 244].

За цією класифікаційною ознакою в літературних джерелах зустрічається також тип «оптимального кредитного портфеля». Так, на думку В. Соляр, оптимальний портфель – це кредитний портфель, «який найбільш відповідає кредитній політиці банку, ... він не завжди збігається зі збалансованим кредитним портфелем» [13, с. 118].

Окрім розглянутих критеріїв класифікації кредитного портфеля в науковій та навчальній літературі зустрічаються також інші ознаки і види кредитів, а саме: за ознакою резидентства, за своєчасністю погашення, за кількістю кредиторів, за ступенем ризику, за способом повернення, за характером сплати відсотків та ін. Логічним, на нашу думку, було б введення загальноприйнятої класифікації

портфеля за видами, так як класифікація у цьому випадку виступає як основа для управління даними за допомогою критеріїв, за якими комерційні банки зможуть формувати свою звітність як для внутрішнього користування, так і для банківського нагляду. Застосування комерційними банками єдиної класифікації дозволить створити єдиний формат звітності для регулятора, а отже зробить діяльність банків більш прозорою, і такою, що піддається регулюванню.

1.3 Формування системи управління кредитним портфелем банку

Одне з головних завдань, що стоїть сьогодні перед менеджментом банку, особливо в умовах фінансової нестабільності в країні, це ефективне управління кредитним портфелем. Система управління кредитним портфелем банку – це комплекс заходів, спрямованих на максимізацію рівня доходності кредитних операцій за умов дотримання допустимих значень кредитного ризику. Традиційно в управлінні якістю кредитного портфеля виділяються такі етапи:

- 1) визначення основних класифікаційних груп кредитів та визначення коефіцієнтів ризику, за якими проводитиметься аналіз даних груп;
- 2) класифікація кредитів відповідно до обраної методики;
- 3) оцінка якості портфеля в цілому за системою фінансових коефіцієнтів та оцінка окремих його груп;
- 4) структурний аналіз (сегментація), заснований на визначенні частки кожної окремої групи, що аналізується в загальному обсязі кредитного портфеля;
- 5) виявлення та аналіз факторів, що впливають на структуру та якість кредитного портфеля;
- 6) визначення величини необхідних резервів на можливі втрати з позик.

За результатами оцінки якості кредитного портфеля приймається рішення про необхідність розробки заходів щодо її підвищення та коригування кредитної політики комерційного банку відповідно до розроблених заходів.

Сам процес управління кредитним портфелем банку передбачає послідовність виконання певних етапів (рис. 1.2).

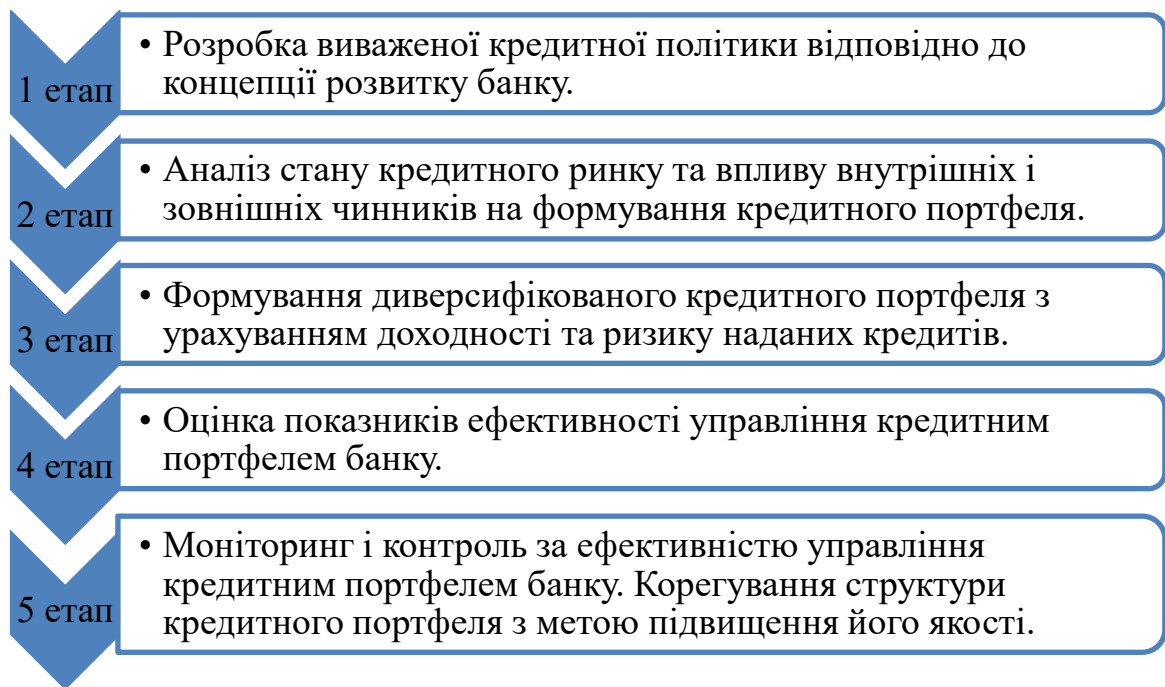

Рисунок 1.2 – Процес управління кредитним портфелем банку

* Складено автором на основі джерел [1, с. 104; 18, с. 247; 19, с. 212; 20, с. 191 та ін.]

Ефективність управління кредитним портфелем банку значною мірою пов'язана із формуванням та реалізацією ним виваженої кредитної політики [21, с. 20]. На думку науковців, «кредитна політика для банківської установи є основою її кредитної діяльності, яка узгоджується із загальною концепцією розвитку банку, що дозволяє досягти взаємозв'язку стратегії та тактики банку в кредитній політиці» [18, с. 247; 22, с. 158]. Слід зазначити, що НБУ не встановлює вимоги до структури та змісту кредитної політики банку. «Кожен банк формує власну політику, виходячи із мети та пріоритетів стратегічного розвитку» [18, с. 247].

Банки в Україні формують свою кредитну політику під впливом як внутрішніх так і зовнішніх факторів (рис. 1.3).

Кредитна політика комерційного банку фактично визначає тип кредитного портфеля банку. Так, портфель доходу, зазвичай, формується у випадках, коли розширення меж кредитування стає економічно не доцільним, тобто в ситуаціях, коли витрати від зростання обсягів кредитування перевищують отриманий від цього зростання економічний ефект.

Рисунок 1.3 – Чинники впливу на кредитну політику банку*

* Складено автором на основі джерел [22, с. 160; 23, с. 403 та ін.]

При формуванні портфеля доходу часто застосовуються такі методи як сек'юритизація, переуступка прав вимоги (повна чи часткова), синдиковане кредитування, що дозволяє суттєво знизити рівень ризику, забезпечивши при цьому стабільний дохід. Кредитна політика щодо формування портфеля доходів найбільш актуальна у періоди фінансової нестабільності та кризові періоди розвитку економіки.

Портфель ризику здебільшого формують для реалізації можливості розвитку банку за всіма доступними напрямками, тобто в тих випадках, коли важливо суттєво збільшити частку охопленого ринку. Така кредитна політика застосовується лише за умов стабільного розвитку економіки, при цьому дуже важливо утримувати прийнятий ризик на керованому рівні. Наслідки широкого застосування такої кредитної політики можуть бути негативними як для комерційного банку, так і для суспільства та держави, оскільки це за суттю агресивна кредитна політика, що веде до формування високоризикованого

кредитного портфеля, зниження якості банківських активів, зростання простроченої заборгованості, в т.ч. і серед населення, а отже і до зростання соціальної напруженості та економічної нестабільності. Тому доцільним є посилений контроль з боку регулятора щодо розробки та реалізації кредитної політики комерційних банків.

Збалансований кредитний портфель є портфелем, що поєднує різні за рівнем ризику та доходу кредити, а оптимальне співвідношення ризику та доходності залежить від цілей, що стоять перед комерційним банком, до яких може належати не лише максимізація економічного ефекту від комерційної діяльності, але й, наприклад, розширення бізнесу, посилення впливу у тій чи іншій області. Залежно від пріоритетних напрямів розвитку приймається рішення щодо прийняття додаткового ризику чи зниження доходності, наприклад, шляхом надання особливих умов кредитування окремим позичальникам, що відображається у кредитній політиці банку.

Традиційно прийнято виділяти три типи кредитної політики [18, с. 248; 23, с. 404; 24, с. 104 та ін.]:

– консервативна кредитна політика спрямована на мінімізацію кредитного ризику. При її реалізації висока дохідність не є пріоритетом, коло клієнтів, як правило, є порівняно вузьким, характерні високі вимоги до позичальників для отримання кредитів;

– помірна кредитна політика передбачає середній рівень кредитного ризику по кредитному портфелю і середній рівень доходності, кредитний портфель характеризується як збалансований;

– агресивна кредитна політика спрямована на максимізацію прибутку, кредитний портфель характеризується високим рівнем ризику, коло клієнтів є достатньо широким і включає ризиковані сегменти клієнтів. Може застосовуватися не на постійній основі, а для досягнення визначених стратегічних цілей: збільшення частки на ринку, розширення регіону присутності банку, конкурентна боротьба тощо.

На підставі проведених теоретичних досліджень в наступному розділі кваліфікаційної роботи проведемо аналіз ефективності управління кредитним портфелем АТ «ОТП БАНК» та визначимо шляхи її підвищення.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ В АТ «ОТП БАНК»

2.1 Методичні аспекти визначення ефективності управління кредитним портфелем банку та обґрунтування гіпотез дослідження

Для оцінки стану ефективності управління кредитним портфелем банку побудуємо наступні гіпотези дослідження, які встановлюють взаємозв'язок між показниками, що характеризують стан кредитного портфеля банку, виявимо вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на формування та ефективність управління кредитним портфелем банку. Зокрема:

– гіпотеза № 1 – стверджує, що на дохідність кредитного портфеля впливає рівень його забезпечення;

– гіпотеза № 2 – стверджує, що зростання частки непрацюючих кредитів в кредитному портфелі банку призводить до погіршення його якості з позиції ризиковості і навпаки;

– гіпотеза № 3 – стверджує, що на ефективність управління кредитним портфелем банку впливає процентна політика НБУ.

Для доведення справедливості гіпотези 1 будемо виходити з того, що дохідність кредитного портфеля залежить від суми процентних доходів за виданими кредитами і середнього сукупного обсягу кредитного портфеля банку та визначається за формулою (2.1) [18, с. 356; 25]:

$$\text{ДКП} = \frac{D_{\text{пр}}}{\text{КП}} \times 100\%, \quad (2.1)$$

де ДКП – дохідність кредитного портфеля, %

$D_{\text{пр}}$ – сума процентних доходів, млн грн;

$\overline{КП}$ – середній обсяг кредитного портфеля банку протягом року (визначається як середнє арифметичне обсягу кредитного портфеля станом на початок і кінець року), млн грн.

Рівень дохідності кредитного портфеля (ДКП) «характеризує доходність вкладень у кредитний портфель і показує, скільки банк отримає доходів з кожної гривні виданих кредитів» [18, с. 356]. У свою чергу обсяг сукупного кредитного портфеля включає в себе кредити корпоративному сектору, кредити фізичним особам (включно із фізичними особами-підприємцями), міжбанківські кредити та депозити (за виключенням коррахунків), кредити органам державної влади та місцевого самоврядування. Для розрахунків будемо використовувати суми кредитів без вирахування резервів.

Зазвичай у складі кредитного портфеля банків суттєву частку займають кредити клієнтам (фізичним і юридичним особам), які надаються переважно під певний вид забезпечення і приносять найбільшу частку процентних доходів банку. Наявність відповідного виду забезпечення та рівень забезпечення кредитів банку безпосередньо впливає на можливість банку стягнути несплачений борг та мінімізувати збитки від кредитної діяльності. Рівень забезпечення кредитного портфеля характеризує коефіцієнт забезпеченості позик, який є одним із показників якості кредитного портфеля та визначається за формулою (2.2) [25]:

$$K_{зп} = \frac{ЗК}{КП_{кл}} \times 100\%, \quad (2.2)$$

де $K_{зп}$ – коефіцієнт забезпеченості позик, %;

$ЗК$ – сума забезпечених кредитів клієнтів заставою, гарантіями, страхуванням тощо на кінець року, млн грн;

$КП_{кл}$ – сума кредитів клієнтам на кінець року, млн грн.

Справедливість висунутої гіпотези 1 буде доведена, якщо зі збільшенням коефіцієнта забезпеченості зростатиме дохідність кредитного портфеля і навпаки.

Для доведення справедливості гіпотези 2 будемо виходити з того, що якість кредитного портфеля характеризується двома основними характеристиками – це

рівень дохідності та рівень ризику кредитного портфеля. В процесі управління якістю кредитного портфеля пріоритетне місце відводиться управлінню кредитним ризиком портфеля, яке передбачає моніторинг і контроль за його рівнем та своєчасне коригування структури кредитного портфеля з метою мінімізації його ризику. Як показує дослідження, в структурі кредитного портфеля будь-якого банку певну частку займають проблемні або непрацюючі кредити. Згідно з підходами НБУ, «непрацюючий актив / кредит – актив, за яким прострочення погашення боргу перевищує 90 днів (30 днів для банків-боржників), або за яким контрагент неспроможний забезпечити виконання зобов'язань без стягнення забезпечення» [26]. Непрацюючі кредити призводять до недоотримання банками очікуваних процентних доходів, а також до неповернення основної суми боргу за кредитом, тим самим підвищуючи ризик кредитного портфеля і погіршуючи його якість. На покриття очікуваних кредитних збитків банки вимушені виділяти резерви і чим більше таких збитків очікується, тим більший обсяг резервів виділяється. «Сформований банком резерв за кредитними операціями дає змогу визначити ризик кредитного портфеля банку» [27, с. 102]. У свою чергу, коефіцієнт ризику кредитного портфеля (РКП) «дає оцінку розміру можливих втрат за кредитними операціями» [18, с. 355] і визначається як «відношення розрахункового значення резерву під безнадійну заборгованість за кредитними операціями банку до вартості всього кредитного портфеля у відсотках» [25]:

$$\text{РКП} = \frac{P_{\text{рез}}}{\text{КП}} \times 100\%, \quad (2.3)$$

де РКП – ризик кредитного портфеля, %

$P_{\text{рез}}$ – розрахункове значення резервів за кредитними операціями банку, млн грн;

КП – обсяг сукупного кредитного портфелю банку на кінець року, млн грн.

Отже, справедливо було б стверджувати, що зі зростанням частки непрацюючих кредитів в кредитному портфелі банку відбувається погіршення його якості з позиції ризиковості і навпаки. Справедливість висунутого твердження перевіримо на матеріалах конкретного банку, а саме АТ «ОТП Банк».

Для цього за даними звітів НБУ та звітності АТ «ОТП Банк» визначимо суму та частку непрацюючих кредитів в кредитному портфелі банку, суму резервів на покриття очікуваних кредитних збитків, визначимо показник ризику кредитного портфеля ОТП Банку та проаналізуємо тенденцію їх зміни. У разі однакової тенденції зміни частки непрацюючих кредитів в кредитному портфелі банку та коефіцієнта кредитного ризику портфеля справедливність гіпотези 2 будемо вважати доведеною.

З метою доведення чи спростування справжності гіпотези 3 будемо виходити з того, що «процентна політика Національного банку – це регулювання Національним банком попиту та пропозиції на грошові кошти через зміну процентних ставок за своїми операціями з метою впливу на процентні ставки суб'єктів грошово-кредитного ринку та дохідність фінансових операцій» [28]. Ключовою ставкою процентної політики НБУ є облікова ставка, яка впливає на короткострокові процентні ставки комерційних банків на міжбанківському та грошово-кредитному ринках. Тому для доведення гіпотези 3 проаналізуємо динаміку зміни облікової ставки НБУ протягом останніх п'яти років та порівняємо її з динамікою зміни показника ефективності управління кредитним портфелем банку.

Ефективність управління кредитним портфелем банку «характеризує співвідношення очікуваного доходу та ризику кредитного портфеля. ... Показує величину додаткових доходів, які одержить банк понад рівень облікової ставки НБУ, у розрахунку на одиницю взятого ним кредитного ризику:

$$EУКП = \frac{ДКП - r_0}{РКП}, \quad (2.4)$$

де ЕУКП – коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем;

ДКП – дохідність кредитного портфеля, %;

r_0 – безризикова ставка (облікова ставка НБУ);

РКП – ризик кредитного портфеля, %» [27, с. 101; 29, с. 746].

«Отже, вище його значення означатиме ефективніше управління кредитним портфелем комерційного банку і розцінюється як привабливіше» [27, с. 101].

Таким чином, при зростанні облікової ставки дохідність кредитних операцій зменшується, що безпосередньо впливає на зменшення ефективності управління кредитним портфелем, і навпаки.

Для доведення чи спростування запропонованих гіпотез об'єктом дослідження в кваліфікаційній роботі виступає кредитний портфель АТ «ОТП БАНК». Інформаційною базою для дослідження та доведення гіпотез стали річна фінансова звітність АТ «ОТП БАНК» за останні п'ять років, дані офіційної статистики та аналітичних звітів НБУ, матеріали експертів в галузі кредитування, праці науковців з даної проблематики тощо.

2.2 Аналіз стану банківського кредитування в Україні та характеристика кредитної діяльності АТ «ОТП БАНК»

Перш ніж перейти до доведення висунутих гіпотез, проаналізуємо стан розвитку банківського кредитування в Україні та особливості кредитної діяльності банків в умовах воєнного часу. Як зазначають експерти, незважаючи на суворі реалії економіки воюючої країни, банки змогли адаптуватися до кризових умов. Більшість банків зберігають свою операційну ефективність та швидко відновлюють роботу своїх відділень у звільнених регіонах. Станом на 1 вересня 2023 року в Україні функціонує 64 банки, з них 28 з іноземним капіталом [30]. Щодо основної функції банків – кредитування, слід відмітити тенденцію зниження під час війни загальних обсягів наданих кредитів (див. рис. 2.1).

Як показало дослідження, на обсяги наданих банками кредитів впливала політично-економічна ситуація в країні. Так, протягом досліджуваного періоду найбільші обсяги виданих банками кредитів спостерігалися станом на початок 2019 р. Розмір сукупного кредитного портфеля банків в Україні тоді становив 1118860 млн грн.

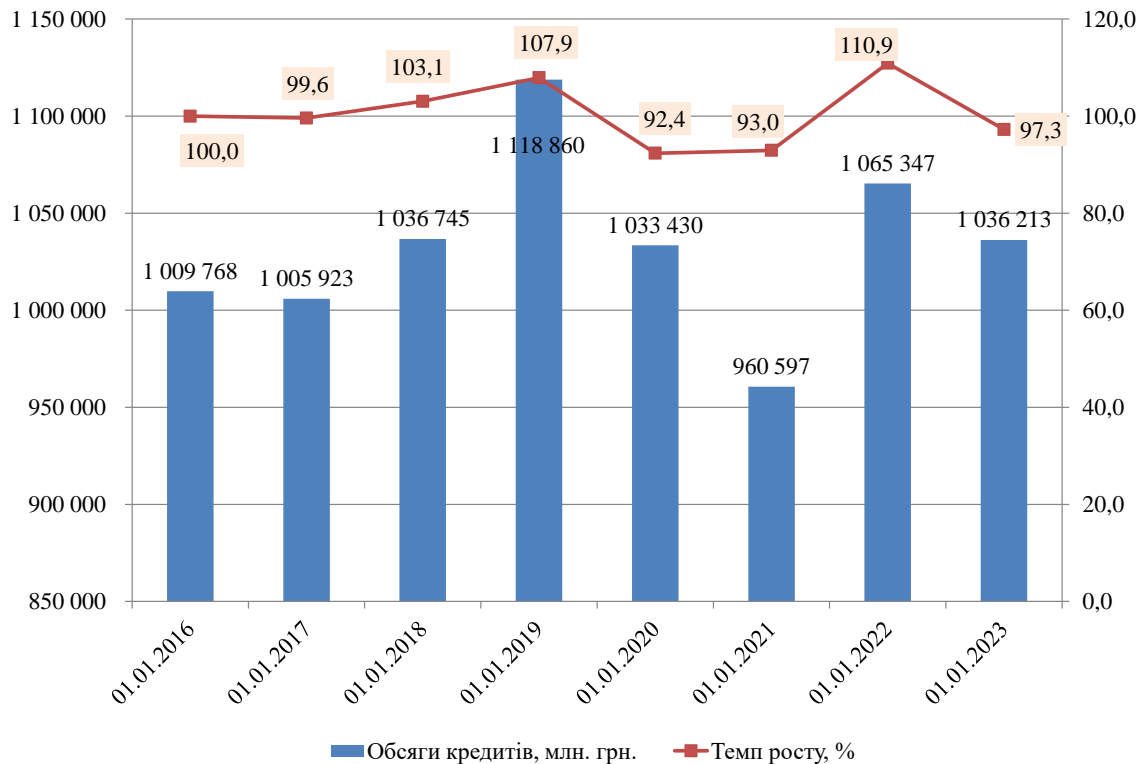

Рисунок 2.1 – Динаміка обсягів банківських кредитів наданих клієнтам*
* Складено автором за джерелом [30]

У 2020-2021 рр. період карантинних обмежень під час пандемії COVID-19 негативно позначився на кредитній діяльності банків і призвів до скорочення розмірів кредитування порівняно з початком 2019 року на 158263 млн грн або на 14,1 %. Кредитний портфель банків на початок 2021 року знизився до 960597 млн грн. Це відбулося переважно через скорочення корпоративного кредитування, особливо в 2020 році (табл. 2.1), коли спостерігалось падіння ділової активності в галузях через карантинні обмеження у зв'язку з пандемією COVID-19.

З початком повномасштабної війни на території України попит на кредити почав слабшати, кредитні ризики посилювалися, відбулося скорочення чистого кредитного портфеля банків. За даними статистики НБУ, протягом 2022 року обсяг виданих кредитів скоротився на 2,7 %, а за вісім місяців 2023 року кредитний портфель банків зменшився ще на 3,7 % до 997379 млн грн [30].

Аналіз динаміки структури кредитного портфеля банків за суб'єктами кредитування (в розрізі клієнтів) подано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Аналіз динаміки структури кредитного портфеля банків в Україні в розрізі клієнтів*

Показники	01.01.2019 р.		01.01.2020 р.		01.01.2021 р.		01.01.2022 р.		01.01.2023 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Кредити, що надані суб'єктам господарювання	919071	82,1	821936	79,5	749335	78,0	795513	74,7	801413	77,3
Кредити, що надані фізичним особам	196859	17,6	206737	20,0	199561	20,8	242633	22,8	209943	20,3
Кредити, що надані органам державної влади	2865	0,3	4724	0,5	11641	1,2	26973	2,5	24809	2,4
Кредити, надані небанківським фінансовим установам	66	0,0	33	0,0	60	0,0	228	0,0	48	0,0
Разом кредити надані клієнтам	1118860	100	1033430	100	960597	100	1065347	100	1036213	100

* Складено автором за джерелом [30]

Отже, як свідчать дані табл. 2.1, кредитний портфель банків більш ніж на 70 % складається з корпоративних кредитів, при цьому ця частка після поступового зменшення з 2019 року зросла протягом 2022 року на 2,6 %. Як відмічалось в аналітичних звітах НБУ про фінансову стабільність, напередодні війни спостерігався значний попит бізнесу на кредити, що був зумовлений сприятливими ціновими умовами, високим внутрішнім попитом і загальним зниженням рівня процентних ставок [31]. В результаті у 2021 році зріс обсяг гривневого корпоративного кредитного портфеля банків.

У 2022 воєнному році, не зважаючи на загальне скорочення розміру чистого кредитного портфеля, відбувалося зростання обсягу корпоративного кредитування переважно в державних банках за рахунок підтримки державної програми. На думку експертів НБУ, в умовах пригнічення попиту на позики в умовах воєнного стану, який безпосередньо пов'язаний з економічною активністю, «ключовим рушієм гривневого корпоративного кредитування залишатиметься державна програма підтримки «Доступні кредити 5-7-9%» [32].

Щодо роздрібного кредитування, то його частка в загальному кредитному портфелі навпаки зросла до початку 2022 року більш ніж на 5 %. Суттєве

зростання розміру роздрібно-кредитного портфеля у 2021 році на 21,6 % порівняно з кризовими ковідними роками підтримувалося зростанням попиту з боку населення та привабливістю сегмента для банків через високу дохідність [31]. Сповільнення споживчої активності з початком повномасштабної війни призвело до стримування та падіння темпів роздрібно-кредитування на кінець 2022 року.

Галузева структура кредитування, що подана на рис. 2.2 показує, яким чином змінилося банківське кредитування сфер економіки під час воєнного стану.

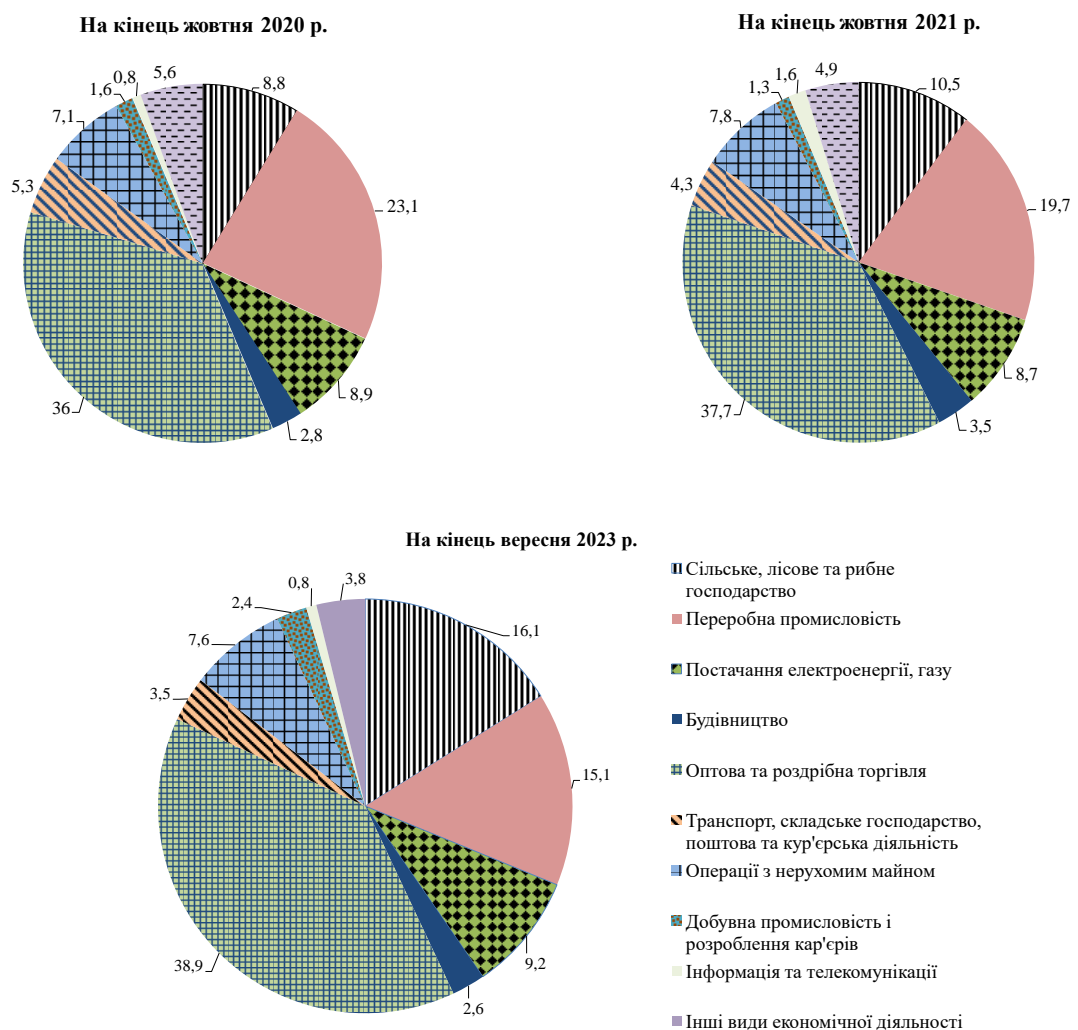

Рисунок 2.2 – Зміна галузевої структури корпоративного кредитного портфеля банків, %*

* Складено автором за даними статистики НБУ [33]

Отже, традиційно серед сфер економіки найбільше кредитів надається підприємствам оптової та роздрібною торгівлі (частка в кредитному портфелі: 36; 37,7 та 38,9 % у 2020-2022 роках відповідно). При цьому після півтора року війни частка кредитів в цю галузь навіть трохи збільшилася. Пріоритетною галуззю для кредитування на сьогодні залишається також сільське господарство. Частка кредитування сільського господарства в структурі кредитного портфеля суттєво зросла і станом на вересень 2023 року становила 16,1 %, а це в 1,8 рази більше, ніж у 2020 році. Кредитування цих видів діяльності триває переважно в межах програми «Доступні кредити 5-7-9 %». Взагалі «кредити в межах програми доступних кредитів і надалі формують близько третини валового портфеля гривневих кредитів бізнесу» [32, с. 1]. Натомість, зменшилося кредитування переробної промисловості, будівництва, транспорту та інших сфер економіки, що пов'язано зі зниженням економічної активності в умовах війни.

Кредитування в умовах війни тягне за собою високі кредитні ризики. Повномасштабна воєнна агресія зменшила можливості населення та бізнесу обслуговувати свої кредити та зумовила значну втрату майна під заставу, обсяг та частка проблемних кредитів знову почали зростати (рис. 2.3) [20, с. 189].

Як видно з рис. 2.3 на 8,1 % підвищилася частка непрацюючих кредитів за 2022 рік до 38,12 %. Банки прискорили визнання кредитних втрат внаслідок війни.

Проаналізуємо динаміку проблемних кредитів в розрізі різних груп позичальників, що наведена у таблиці А.1 додатку А.

Отже, як демонструють дані таблиці А.1, обсяг непрацюючих кредитів корпоративного сектору економіки за останні чотири роки перед війною мав тенденцію до зменшення, і скоротився за цей час на 234105 млн грн. При цьому частка непрацюючих кредитів все ще залишалася доволі високою, хоча і продемонструвала суттєве зменшення протягом досліджуваного передвоєнного періоду – на 19,73 % до 36,1 %. З початком війни за рік обсяг і частка проблемних кредитів в корпоративному кредитному портфелі вирости відповідно на 61656 млн грн та до 42,87 %.

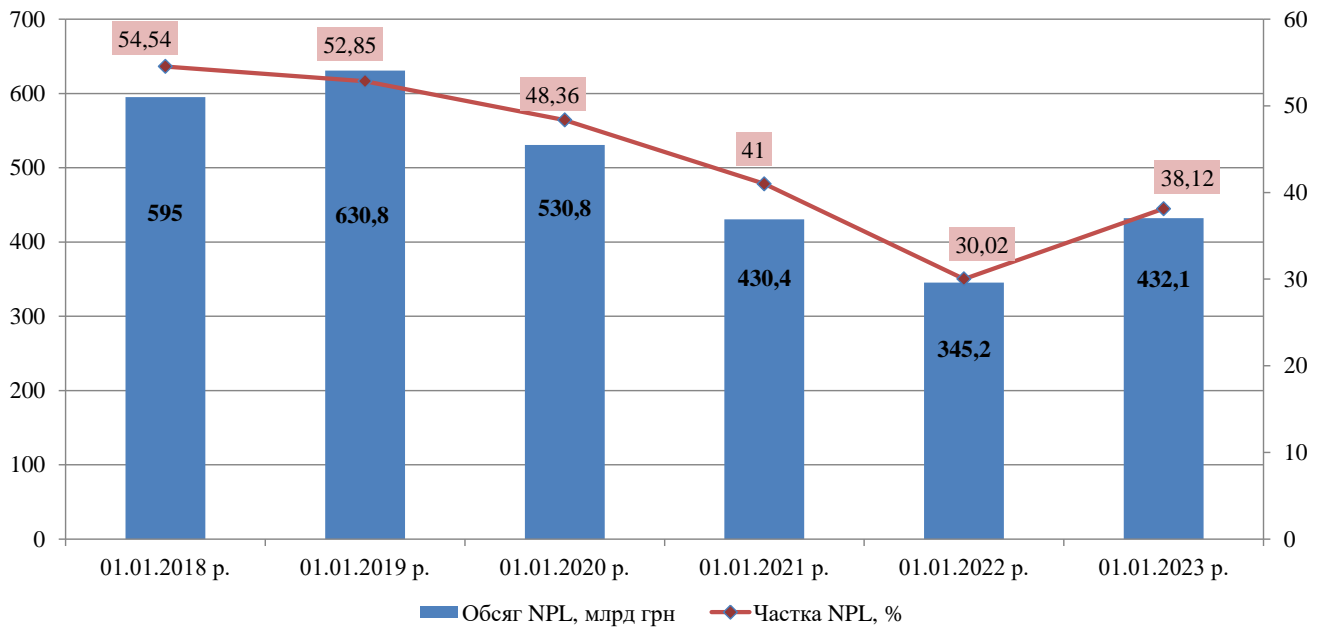

Рисунок 2.3 – Динаміка обсягів та частки непрацюючих кредитів (NPL) у кредитному портфелі банків, %*

* Складено автором за джерелами [20; 34]

Кредитування фізичних осіб в країні є менш проблемним порівняно з юридичними особами, проте частка проблемних кредитів напередодні війни була теж суттєвою і сягала майже 17 %. За рік війни ця частка збільшилася в 1,8 рази і становила на початок 2023 року 30,44 %. Майже весь портфель непрацюючих кредитів населення до війни становили валютні кредити, тому банки активно використовували реструктуризацію (переведення цих кредитів в гривневі), а також продаж цих кредитів колекторським компаніям, що дозволило значно скоротити їх обсяг і частку порівняно з 2019 роком. Слід відмітити відсутність протягом двох останніх років перед війною проблем у погашенні кредитів з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, що розцінювалося позитивно.

Отже, проблемні кредити є «тягарем» на балансах банків, що ставлять під загрозу їх кредитний рейтинг та зменшують їх ліквідність і прибутковість, негативно впливають на банківську систему та економіку країни. Тому ще до повномасштабної війни однією зі стратегічних цілей і пріоритетів НБУ було зниження рівня непрацюючих кредитів в банківській системі України до 10 % до

кінця 2024 р., що було прописано в Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Проте, війна внесла свої корективи у забезпечення якості кредитних портфелів банків.

В умовах тривалої війни кредитний ризик і надалі залишатиметься домінуючим для банків. Незважаючи на це, НБУ рекомендував банкам відновлювати кредитування та зосередитися на підтримці своїх бізнес-моделей.

Об'єктом дослідження в кваліфікаційній роботі виступає Акціонерний банк «ОТП БАНК», який є одним з найбільших банків в Україні зі 100%-вим іноземним капіталом. «Стовідсотковий власник банку – угорський OTP Bank Plc.» [35]. На фінансовому ринку України банк працює вже 25 років з 1998 року (в березні 1998 року був заснований АКБ «Райффайзенбанк Україна»). У 2001 році цей банк увійшов до десятки найбільших банків України, а у 2006 році його перейменували в OTP Bank. Наразі OTP Bank є членом європейської фінансової групи, що працює у 12 країнах [35]. «За визнанням низки провідних видань, банк регулярно входить до трійки найстійкіших банківських установ України, має найвищий довгостроковий кредитний рейтинг за Національною рейтинговою шкалою від агентства Кредит-рейтинг навіть у період воєнного стану» [35].

ОТП банк пропонує своїм клієнтам такі сервіси і послуги: кредитні й депозитні продукти, страхування, управління активами, лізинг і факторинг, корпоративний та інвестиційний банкінг. «АТ «ОТП Банк» є ядром групи фінансових компаній ОТП в Україні, до складу якої входять КУА «ОТП Капітал», «ОТП Лізинг», Відкритий пенсійний фонд «ОТП Пенсія» та Недержавний пенсійний фонд «ФріФлай»» [35].

«Банк здійснює свою діяльність за допомогою регіональної мережі, що складається із 73 безбалансових операційних відділень (2021 р. – 85 відділень) (на базі чотирьох з них працюють регіональні дирекції, зареєстровані НБУ), та регіональної дирекції Київського регіону, створеної в організаційній структурі Головного офісу Банку» [36].

Проаналізуємо основні показники діяльності АТ «ОТП Банк» за останні п'ять років (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Основні показники діяльності АТ «ОТП Банк» (станом на кінець року)*

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Активи банку, млн. грн	32757,1	44781,3	58924,9	69819,4	91005,5
Кредити клієнтам (за вирахуванням резервів), млн грн	22059,1	25311,4	27638,2	40460,5	29892,9
Інвестиції в цінні папери, млн грн	4779,6	10824,8	12503,7	14627,9	32852,6
Зобов'язання банку, млн грн	27502,3	37006,8	49353,3	58759,1	79374,9
Кошти банків, млн грн	441,0	567,8	399,0	1225	231,0
Кошти клієнтів, млн грн	26855,6	35401,9	47838,5	57065,0	77736,5
Власний капітал банку, млн грн	5254,8	7774,5	9571,6	11060,4	11630,7
Статутний капітал, млн грн	6186,0	6186,0	6186,0	6186,0	6186,0
Чистий процентний дохід, млн грн	2907,0	3439,3	3553,7	4641,2	6806,4
Чистий прибуток, млн грн	1974,3	2536,8	1733,7	2745,1	597,1
Рівень адекватності достатності капіталу, %	18,4	24,6	25,4	19,9	27,7
Рентабельність активів (ROA), %	6,31	6,54	3,34	4,26	0,74
Кількість працівників, осіб	3437	3362	3205	2806	2213

* Складено автором за річними звітами АТ «ОТП Банк» [36] (див. додаток Б)

Як ми бачимо з даних річних звітів, активи АТ «ОТП Банк» протягом п'яти років продовжували зростати, і навіть в умовах ескалації військових дій збільшилися порівняно з 2021 роком на 30,3 % та перевищили 90 млрд грн (табл. 2.2-2.3). В останньому році відбулася зміна структури активів банку на користь збільшення активів, яким невластивий кредитний ризик, а саме частки коштів в банках та інвестицій в цінні папери, яка на кінець 2022 року виросла з 23,8 % до 54,7 %.

Таблиця 2.3 – Динаміка зміни показників діяльності АТ «ОТП Банк»*

Показники	Відхилення							
	2019 р./2018 р.		2020 р./2019 р.		2021 р./2020 р.		2022 р./2021 р.	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Активи банку, млн. грн	12024,2	36,7	14143,6	31,6	10894,5	18,5	21186,1	30,3
Кредити клієнтам (за вирахуванням резервів), млн грн	3252,3	14,7	2326,8	9,2	12822,3	46,4	-10567,6	-26,1

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Інвестиції в цінні папери, млн грн	6045,2	126,5	1678,9	15,5	2124,2	17,0	18224,7	124,6
Зобов'язання банку, млн грн	9504,5	34,6	12346,5	33,4	9405,8	19,1	20615,8	35,1
Кошти банків, млн грн	126,8	28,8	-168,8	-29,7	826	зб. у 3 рази	-994	-81,1
Кошти клієнтів, млн грн	8546,3	31,8	12436,6	35,1	9226,5	19,3	20671,5	36,2
Власний капітал банку, млн грн	2519,7	48,0	1797,1	23,1	1488,8	15,6	570,3	5,2
Статутний капітал, млн грн	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Чистий процентний дохід, млн грн	532,3	18,3	114,4	3,3	1087,5	30,6	2165,2	46,7
Чистий прибуток, млн грн	562,5	28,5	-803,1	-31,7	1011,4	58,3	-2148	-78,2
Рівень адекватності достатності капіталу, %	6,2	-	0,8	-	-5,5	-	7,8	-
Рентабельність активів (ROA), %	0,23	-	-3,2	-	0,92	-	-3,52	-
Кількість працівників, осіб	-75	-2,2	-157	-4,7	-399	-12,4	-593	-21,1

Обсяг інвестиційного портфеля банку порівняно з 2021 роком зріс на 18224,7 млн грн або 124,6 %. У свою чергу, інвестиційний портфель ОТП Банку на кінець 2022 року складався переважно з інвестицій за амортизованою собівартістю, що були представлені в більшості депозитними сертифікатами НБУ, яким характерна висока доходність через запровадження «жорсткої» монетарної політики з високим рівнем ключової процентної ставки. Це, в свою чергу, забезпечило підтримку високої доходності активів банку [36]. Також банк розміщував свої активи в інвестиції за справедливою вартістю через інший сукупний дохід (а саме боргові державні, корпоративні та банківські цінні папери).

Кредитний портфель в складі активів банку (а саме кредити клієнтам за вирахуванням резерву на покриття очікуваних кредитних збитків) складав на кінець 2022 р. 32,8 %, розмір якого після довоєнного щорічного зростання суттєво скоротився з початком повномасштабної війни на 10567,6 млн грн або 26,1 %.

Таке зменшення кредитного портфеля зумовлене як погашенням позичальниками раніше отриманих кредитів, зменшенням обсягів надання нових кредитів, так і в результаті погіршення якості портфеля. При цьому спостерігається щорічне зростання коштів юридичних і фізичних осіб на рахунках банку (на 36,2 % порівняно з 2021 роком), що свідчить про довіру до банку з боку клієнтів, привабливість депозитних продуктів і програм лояльності. Слід відзначити, що у 2022 році ОТП Банк підтримав своїх клієнтів-позичальників, які потрапили у скрутне становище внаслідок ескалації війни, і проводив реструктуризацію кредитів на зручних для клієнтів умовах. Також банк забезпечував безперебійну операційну діяльність навіть в умовах обмеження електропостачання [36].

Позитивним моментом в діяльності банку є поступове нарощення власного капіталу в результаті капіталізації прибутку. Так за п'ять років капітал ОТП Банку виріс більше, ніж у 2 рази. При цьому статутний капітал банку був стабільним і становив 6186 млн грн. Нарощення власного капіталу підвищує стресостійкість банку, особливо в умовах макроекономічної невизначеності та фінансової нестабільності. Протягом всього періоду дослідження норматив адекватності (достатності) капіталу значно перевищував нормативне значення 10 %.

Чистий прибуток ОТП Банку суттєво зменшився у 2022 році на 2148 млн грн або 78,2 %. Серед причин слід також виділити зростання збитку від зменшення корисності фінансових інструментів, визначеного згідно з МСФЗ 9 «Фінансові інструменти». Незважаючи на це, за підсумками 2022 року ОТП Банк увійшов у ТОП-10 (8-ме місце) найбільших банків України за рівнем чистих активів і посів 8-ме місце за рівнем чистого прибутку [36].

Нестабільною була динаміка показника рентабельності активів. На кінець 2021 року відмічалось зростання показника ROA, на що суттєво вплинуло збільшення чистого процентного доходу в результаті приросту кредитних портфелів як юридичних так і фізичних осіб та зменшення витрат на формування резервів порівняно з 2020 роком, що позитивно вплинуло на фінансовий результат. Проте, вже на кінець 2022 р. рентабельність активів суттєво

погіршилась з 4,26 % до 0,74 %, що було зумовлено вимушеним збільшенням витрат на формування резервів в умовах війни на суму 5,7 млрд грн.

Станом на 31 грудня 2022 року кількість працівників Банку становила 2213 осіб, для порівняння у 2021 р. – 2806 осіб. В цілому спостерігається тенденція до зменшення кількості працівників ОТП Банку через скорочення кількості безбалансових операційних відділень та орієнтацію на діджиталізацію і дистанційні послуги та процеси.

Відповідно до мети та предмету дослідження проаналізуємо більш детально формування кредитного портфеля АТ «ОТП Банк» та визначимо ефективність управління ним.

ОТП Банк активно кредитує як бізнес так і фізичних осіб. Динаміку співвідношення корпоративного та роздрібного портфелів наведено на рис. 2.4.

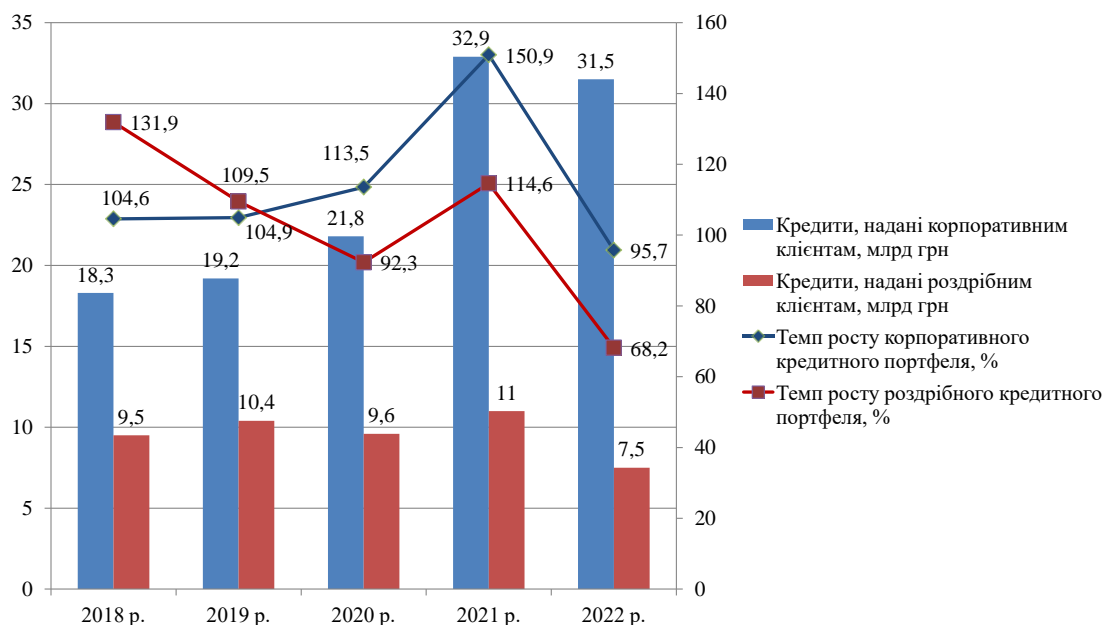

Рисунок 2.4 – Динаміка корпоративного та роздрібного кредитних портфелів ОТП Банку*

*Побудовано автором за даними річних звітів [36]

Як бачимо з рис. 2.4, розмір корпоративного кредитного портфеля сягнув свого максимуму у 2021 році (32,9 млрд грн) та в 3 рази перевищив розмір роздрібного кредитування. У 2022 році кредитний портфель юридичних і фізичних осіб скоротився на 4,3 та 31,8 % відповідно через впровадження заходів, які накладали обмеження на активне зростання розміру портфеля під час ескалації

військових дій задля консервації показника достатності капіталу, що, у свою чергу, був спрямований на покриття значних відрахувань до резервів під кредитні ризики [36].

Аналіз галузевої структури корпоративного портфеля (рис. 2.5) свідчить, що серед всіх наданих підприємствам кредитів найбільше коштів спрямовується в сферу торгівлі. При цьому протягом останніх двох років в ОТП Банку частка позик, виданих підприємствам оптової та роздрібної торгівлі була стабільною (36 %).

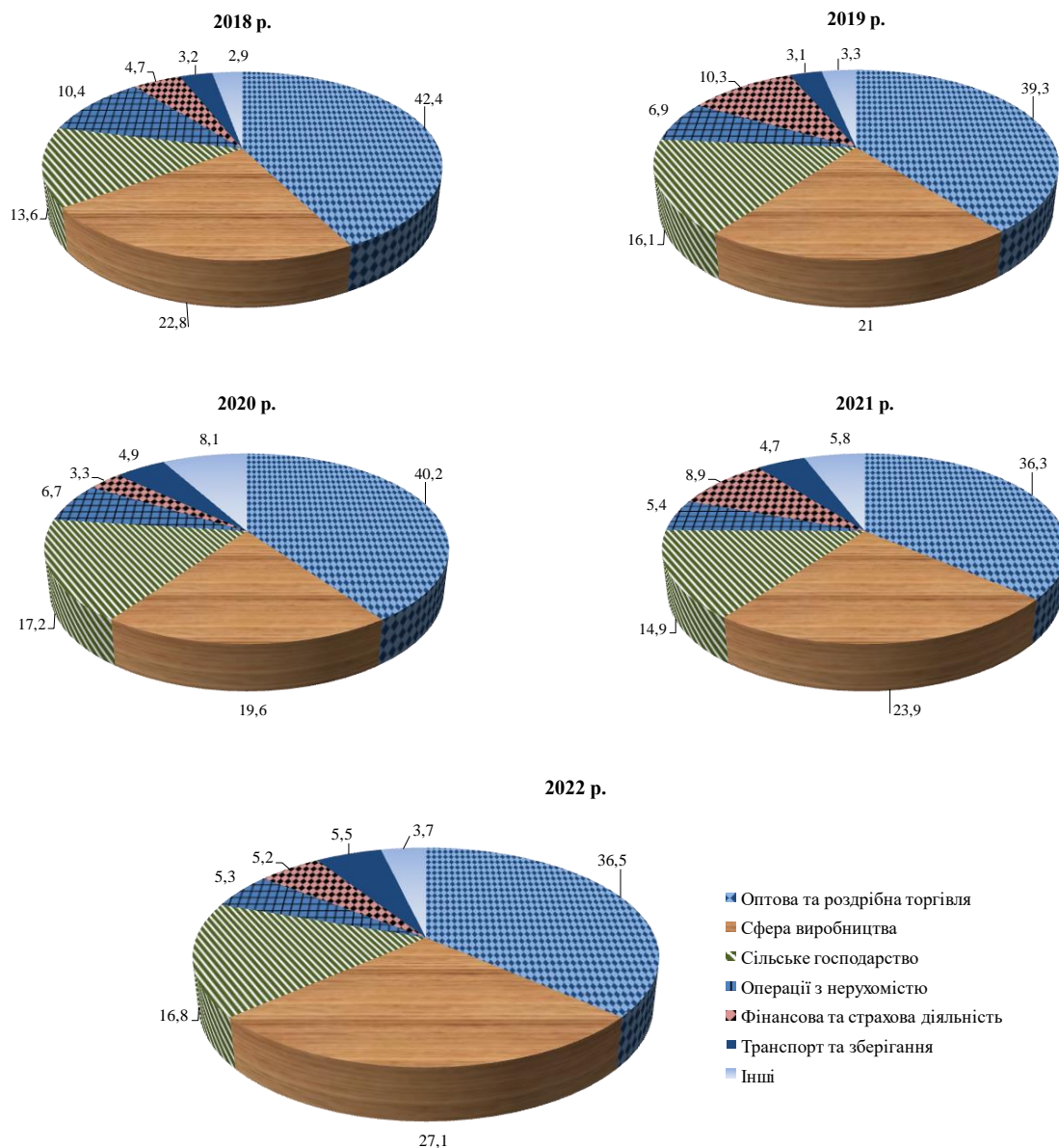

Рисунок 2.5 – Зміна галузевої структури корпоративного кредитного портфеля

АТ «ОТП Банк», %*

* Побудовано автором за річними звітами банку [36]

Перерозподіл в структурі корпоративного кредитного портфеля протягом останніх двох років був зроблений в бік збільшення кредитування виробництва (зростання частки у 2022 році з 23,9 до 27,1 %) та сільського господарства (збільшення частки у 2022 році з 14,9 до 16,8 %).

Аналіз зміни структури роздрібного кредитного портфеля представлений на рис. 2.6.

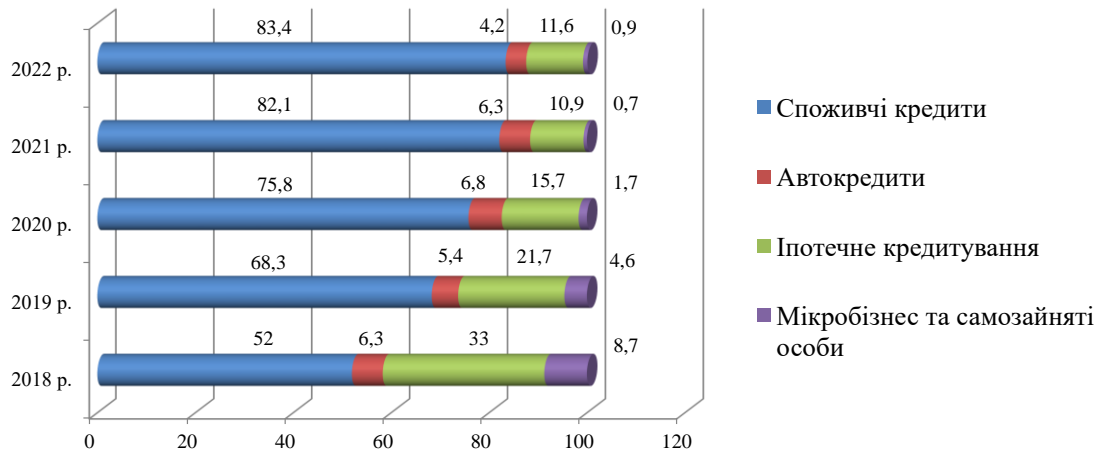

Рисунок 2.6 – Динаміка структури роздрібного кредитного портфеля
АТ «ОТП Банк», %*

* Побудовано автором за річними звітами банку [36]

Як видно з рис. 2.6, АТ «ОТП Банк» щороку нарощував споживче кредитування населення, навіть незважаючи на початок повномасштабної війни. Частка споживчого кредитування серед кредитів, наданих роздрібним клієнтам зросла у 2022 році до 83,4 %. Проте відбувалося помітне скорочення іпотечного кредитування протягом останніх п'яти років, частка якого скоротилася порівняно з 2018 роком у 2,8 рази. У 2022 році дещо скоротилася частка автокредитів в структурі портфеля та на низькому рівні залишалася кредитування мікробізнесу та самозайнятих осіб (менше 1 %).

Отже, в наступному підрозділі кваліфікаційної роботи перейдемо до доведення чи спростування висунутих гіпотез дослідження.

2.3 Перевірка достовірності гіпотез щодо впливу чинників на ефективність управління кредитним портфелем на матеріалах АТ «ОТП БАНК»

Для доведення гіпотези № 1, яка стверджує, що на дохідність кредитного портфеля впливає рівень його забезпечення, проведемо аналіз структури кредитного портфеля АТ «ОТП Банк» за рівнем та видами забезпечення, результати аналізу зведемо у таблицю 2.4.

Таблиця 2.4 – Аналіз структури кредитного портфеля АТ «ОТП Банк» за рівнем та видами забезпечення*

Показник	2018 рік		2019 рік		2020 рік		2021 рік		2022 рік	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Гарантії	146,7	0,5	77,8	0,3	71,8	0,2	237,1	0,5	335,4	0,8
Забезпечені кредити:	16077,6	58,0	17363,1	58,5	17666,0	56,3	18880,7	43,1	17217,9	44,2
Кредити, забезпечені іншою нерухомістю	8153,9	50,7	7777,1	44,8	8955,6	50,7	7510,6	39,8	7590,6	44,1
Кредити, забезпечені обладнанням, запасами та правами на них	4818,0	30,0	6112,8	35,2	6158,9	34,9	8414,3	44,5	8089,2	47,0
Кредити, забезпечені житловою нерухомістю	2338,9	14,6	1853,6	10,7	1412,1	8,0	919,9	4,9	756,7	4,4
Кредити забезпечені грошовими коштами або гарантійними депозитами в банку	582,7	3,6	923,5	5,3	1139,4	6,4	1190,1	6,3	781,4	4,5
Кредити, забезпечені цінними паперами	184,1	1,1	696,1	4,0	–	0,0	845,8	4,5	–	0,0
Незабезпечені кредити та кредити не покриті заставою	11506,9	41,5	12220,5	41,2	13614,2	43,4	24744,5	56,4	21445,2	55,0
Всього кредитів клієнтам	27731,2	100	29661,3	100	31352,0	100	43862,3	100	38998,5	100

* Складено автором за річними звітами банку [36]

Як свідчать результати аналізу табл. 2.4, останні два роки на балансі банку переважали незабезпечені та не покриті заставою кредити, частка яких зросла і на

кінець 2022 року склала 55 %, що значно підвищило кредитний ризик для банку. Це означає, що у разі неплатоспроможності позичальників, банку буде складно стягнути невиконаний борг.

Відповідно до принципів прийнятності різних видів застави, банк надавав кредити клієнтам під такі види застави: «при кредитуванні фізичних осіб – нерухоме майно житлового призначення та інше нерухоме майно, автомобілі; при комерційному кредитуванні – нерухоме майно нежитлового призначення, комерційна нерухомість, інше нерухоме майно, обладнання, запаси та права на них, грошові кошти на депозити. ... Розмір та види забезпечення кредитів, що вимагаються Банком, залежать від оцінки кредитного ризику контрагента» [36].

З табл. 2.4 випливає, що протягом останніх років структура кредитного портфеля за видами застави змістилася в бік збільшення наданих кредитів під забезпечення обладнанням, запасами та правами на них, що вважаються більш ліквідними, ніж нерухомість. Це пов'язано з високою часткою наданих кредитів підприємствам торгівлі. При цьому сума та частка кредитів, виданих під забезпечення іншою нерухомістю навпаки зменшилася порівняно з 2020 роком. Суттєво знизилась також в складі кредитного портфеля сума і частка кредитів, наданих під забезпечення житловою нерухомістю, що пов'язано, зокрема, і з помітним зниженням обсягу іпотечного кредитування в портфелі банку. У 2020 та 2022 роках ОТП Банк не надавав кредити під забезпечення цінними паперами. Кредити надані ОТП Банком під гарантії склали в портфелі менше 1 %.

Для обґрунтування достовірності гіпотези № 1 визначимо рівень доходності кредитного портфеля ОТП Банку за формулою (2.1) та рівень забезпеченості кредитів клієнтів за формулою (2.2). Результати розрахунків зведемо у таблицю 2.5. Отже, як показали результати аналізу, середній розмір сукупного кредитного портфеля ОТП Банку мав стабільну тенденцію до зростання. Так, порівняно з 2018 роком його розмір зріс за п'ять років на 16098,5 млн грн або на 61,8 %, та порівняно з 2021 (довоєнним роком) – на 3829,5 млн грн (або 10 %). При цьому обсяг наданих кредитів клієнтам (корпоративному сектору та фізичним особам, в т.ч. підприємцям) після поступового нарощення з 2018 по 2021 роки, навпаки

зменшився на кінець 2022 року на 4863,8 млн грн у зв'язку зі згортанням ділової активності бізнесу та споживчої активності населення під час воєнних дій та коригування кредитної політики банку в умовах воєнного часу.

Таблиця 2.5 – Обґрунтування справедливості гіпотези № 1 – залежність дохідності кредитного портфеля від рівня його забезпечення

Показник	2018 р.	2019	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від	
						2018 р.	2021 р.
Середній обсяг сукупного кредитного портфеля, млн грн	26030	29705	31948,5	38299	42128,5	16098,5	3829,5
Сума процентних доходів, млн грн	4133,4	5092,6	4962,9	5770,3	8787,8	4654,4	3017,5
Дохідність кредитного портфеля, % (ДКП)	15,9	17,1	15,5	15,1	20,8	4,9	5,7
Всього кредитів клієнтам на кінець року, млн грн	27731,2	29661,3	31352,0	43862,3	38998,5	11267,3	-4863,8
Сума забезпечених кредитів клієнтів на кінець року, млн грн	16077,6	17363,1	17666,0	18880,7	17217,9	1140,3	-1662,8
Рівень забезпеченості кредитів клієнтів на кінець року, %	58,0	58,5	56,3	43,1	44,2	-13,8	1,1

Відповідно змінювалася сума процентних доходів за кредитними операціями, що отримував ОТП Банк. Зі зростанням сукупного кредитного портфеля з 2020 року зростали процентні доходи банку. Показник доходності кредитного портфеля свідчить, що у 2022 році з кожної гривні наданих кредитів ОТП Банк отримав 20,8 коп., при цьому цей показник суттєво підвищився протягом першого року війни (на 5,7 %).

Війна негативно позначилася на сумі кредитів клієнтам, забезпечених заставою, яка зменшилася на кінець 2022 року на 1662,8 млн грн у зв'язку зі скороченням обсягу клієнтського кредитного портфеля банку. Проте рівень забезпечення кредитного портфеля навпаки підвищився на кінець 2022 року на 1,1 %.

Отже, для наочності залежності рівня доходності кредитного портфеля від рівня його забезпечення побудуємо діаграму (рис. 2.7). Як видно з рис. 2.7, рівень доходності кредитного портфеля протягом останніх п'яти років мав ту ж саму тенденцію зміни, що і рівень його забезпечення, що може вказувати на пряму

залежність цих показників. Отже, і аналітичні розрахунки і графік підтверджують справедливість гіпотези № 1.

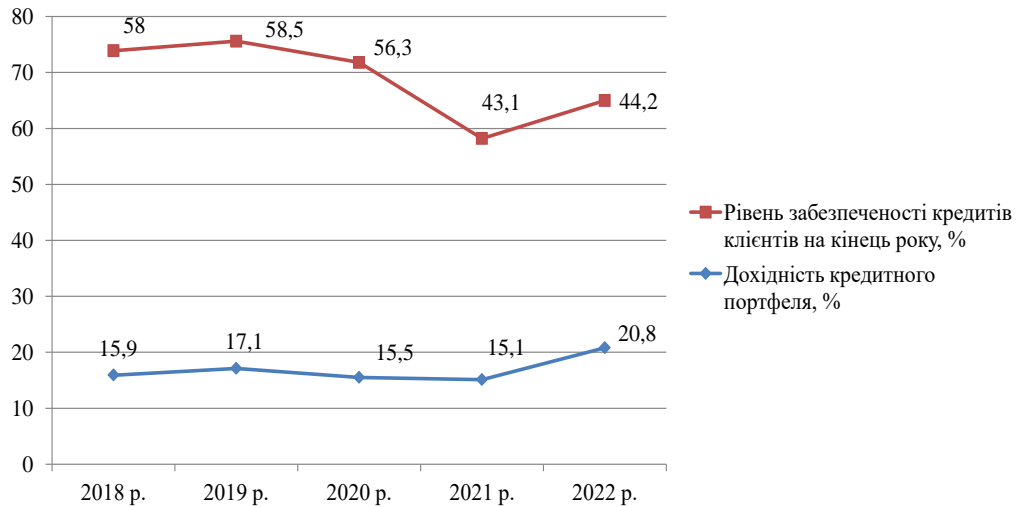

Рисунок 2.7 – Динаміка дохідності та рівня забезпечення кредитного портфеля ОТП Банку

Обґрунтуємо справедливість гіпотези № 2, яка стверджує, що зростання частки непрацюючих кредитів в кредитному портфелі банку призводить до погіршення його якості з позиції ризиковості і навпаки. Як і практично усі банки, ОТП Банк має в своєму портфелі непрацюючі (проблемні) кредити, частка яких суттєво зросла в кредитному портфелі банку протягом першого року війни в країні, що негативно позначилося на якості кредитного портфеля (рис. 2.8).

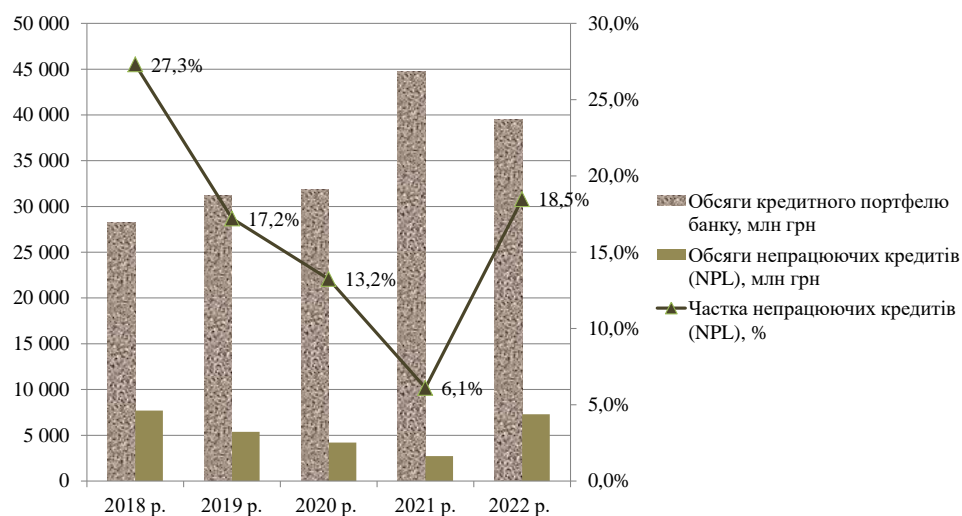

Рисунок 2.8 – Динаміка частки проблемних кредитів в кредитному портфелі АТ «ОТП Банк» (побудовано автором за джерелом [37])

Проаналізуємо стан кредитної заборгованості та кредитний ризик кредитного портфеля АТ «ОТП Банк» в розрізі груп позичальників (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Аналіз кредитного ризику АТ «ОТП Банк» в розрізі клієнтів, млн грн*

Станом на 1 січня	Назва показника	Фізичні особи (в т.ч. ФОП)		Юридичні особи	
		Усього	В т.ч. 5 клас боржника	Усього	В т.ч. 10 клас боржника
2019 р.	Сума кредитної заборгованості	9810,9	4698,5	18401,2	3005,7
	Кредитний ризик	3715,3	3373,0	2361,5	2009,6
	% очікуваних збитків	37,9	71,8	12,8	66,9
2020 р.	Сума кредитної заборгованості	10502,1	3277,3	19456,7	2091,8
	Кредитний ризик	3296,7	2824,5	1765,2	1302,3
	% очікуваних збитків	31,4	86,2	9,1	62,3
2021 р.	Сума кредитної заборгованості	9794,5	2356,1	21986,0	1853,5
	Кредитний ризик	2438,7	2096,8	2049,0	1386,7
	% очікуваних збитків	24,9	89,0	9,3	74,8
2022 р.	Сума кредитної заборгованості	11296,9	1411,9	33056,2	1321,4
	Кредитний ризик	1849,4	1381,1	2131,2	1085,2
	% очікуваних збитків	16,37	97,82	6,45	82,13
2023 р.	Сума кредитної заборгованості	7711,9	2802,9	31746,1	4488,9
	Кредитний ризик	2932,0	2575,3	5029,2	3869,7
	% очікуваних збитків	38,0	91,9	15,8	86,2

* Складено та розраховано автором на основі джерела [34]

Згідно з Положенням НБУ № 351, кредитний ризик характеризує «розмір очікуваних втрат (збитків) за активом унаслідок дефолту боржника/контрагента» [15]. Звичайно ж, найбільший розмір збитків банки очікують за 5 класом боржника-фізичної особи та 10 класом боржника-юридичної особи.

Отже, аналіз кредитного ризику портфеля ОТП Банку показав, що в результаті першого року війни суттєво зросли (більш, ніж у 2 рази) кредитні ризики кредитування фізичних і юридичних осіб. При цьому найбільш ризиковим є кредитування фізичних осіб, в т.ч. ФОП, де в цілому за всіма позичальниками-фізичними особами очікують збитків у розмірі 38 % від суми наявної кредитної заборгованості. При цьому борги, що припадають на 5-й клас боржника, тобто за

суттю є дефолтними, складали на початок 2023 року 36,3 % всієї суми кредитної заборгованості за всіма класами боржників, за якими розмір збитків і втрат оцінюється у 91,9 %.

Щодо кредитного портфеля юридичних осіб (крім банків, бюджетних установ та компаній спецпризначення), то розмір кредитного ризику становить 15,8 % від усієї кредитної заборгованості. При цьому 76,9 % усієї кредитної заборгованості юридичних осіб є дефолтною і оцінюється за 10 класом боржника, очікуваний рівень збитків за якими оцінюється 86,2 %.

Проведемо аналіз якості кредитного портфеля АТ «ОТП Банк» з позиції його ризиковості. З цією метою розрахуємо основні показники за формулами, наведеними у табл. 2.7. Вихідні дані та розрахункові показники якості портфеля з погляду кредитного ризику наведено у табл. 2.8.

Таблиця 2.7 – Методологія оцінки якості кредитного портфеля з позиції його ризиковості*

Показник	Формула розрахунку	Сутність показника
Коефіцієнт покриття кредитного портфеля власним капіталом банку ($K_{\text{пок}}$)	$K_{\text{пок}} = \frac{ВК}{КП}$ де ВК – власний капітал банку; КП – кредитний портфель банку.	«Характеризує якість кредитного портфеля з позиції його захищеності власним капіталом. Показує скільки грн власного капіталу припадає на 1 грн кредитного портфеля» [25].
Коефіцієнт якості кредитного портфеля (захищеності) ($K_{\text{як}}$) або коефіцієнт ризику кредитного портфеля (РКП)	$K_{\text{як}} = \frac{P_{\text{пок}}}{КП}$ де $P_{\text{пок}}$ – резерви для покриття можливих втрат від кредитних операцій.	«Дас оцінку розміру можливих втрат за кредитними операціями» [18, с. 355]. «Характеризує якість кредитного портфеля з позиції його ризиковості та показує частку класифікованих кредитів за рівнем ризику в загальній сумі кредитного портфеля банку» [25].
Коефіцієнт покриття класифікованих кредитів власним капіталом банку ($K_{\text{пок.кл}}$)	$K_{\text{пок.кл}} = \frac{P_{\text{пок}}}{ВК}$	«Характеризує якість кредитного портфеля банку з точки зору його захищеності резервами та власним капіталом» [25].
Коефіцієнт проблемних кредитів ($K_{\text{прк}}$)	$K_{\text{прк}} = \frac{ПрК}{КП}$ де ПрК – обсяг проблемних кредитів.	«Характеризує частку проблемних кредитів у загальній сумі кредитного портфеля» [25].

* Складено автором на основі джерел [18; 25]

Таблиця 2.8 – Оцінка якості кредитного портфеля ОТП Банку з погляду кредитного ризику

Показник	2018 р.	2019	2020 р.	2021 р.	2022 р.
<i>Вихідні дані для розрахунків</i>					
Обсяг сукупного кредитного портфеля банку на кінець року, млн грн	28212	31198	31799	44799	39458
Власний капітал банку на кінець року, млн грн	5254,8	7774,5	9571,6	11060,4	11630,7
Резерв на покриття очікуваних кредитних збитків, млн грн	5672,2	4349,9	3713,8	3401,9	9105,6
Обсяг непрацюючих кредитів (NPL) на кінець року, млн грн	7704	5369	4210	2733	7292
<i>Показники якості кредитного портфеля з позиції ризику</i>					
Коефіцієнт покриття кредитного портфеля власним капіталом банку	0,186	0,249	0,301	0,247	0,295
Коефіцієнт якості кредитного портфеля (ризик кредитного портфеля на кінець року) (РКП), %	0,201	0,139	0,117	0,076	0,231
Коефіцієнт покриття класифікованих кредитів власним капіталом банку	1,079	0,560	0,388	0,308	0,783
Коефіцієнт проблемних кредитів	0,273	0,172	0,132	0,061	0,185

Як бачимо з розрахунків, коефіцієнт покриття кредитного портфеля власним капіталом банку погіршився на кінець 2021 року через суттєве зростання обсягу сукупного кредитного портфеля та дещо збільшився на кінець 2022 року. Це говорить про підвищення якості кредитного портфеля з позиції його захищеності власним капіталом банку на кінець 2022 року. Таку ситуацію також підтверджує суттєве зростання коефіцієнта покриття класифікованих кредитів власним капіталом банку, що зріс в 2,5 рази на кінець 2022 року.

На нашу думку, позитивним моментом в управлінні якістю кредитного портфеля АТ «ОТП БАНК» слід вважати суттєве зниження коефіцієнтів ризику кредитного портфеля (РКП) та коефіцієнта проблемних кредитів ($K_{ПК}$) протягом чотирьох років перед війною. Проте, з початком повномасштабної війни в Україні

суттєво погіршилась якість кредитного портфеля банку з позиції його ризиковості, на що вказує суттєве зростання на кінець 2022 року коефіцієнта якості кредитного портфеля $K_{\text{як}}$ (або ризику кредитного портфеля РКП) та коефіцієнта проблемних кредитів, що свідчило про підвищення ризиковості кредитних операцій для даного банку у 2022 році.

Загальну тенденцію впливу зміни частки непрацюючих або проблемних кредитів на зміну рівня ризику кредитного портфеля можна прослідкувати за допомогою графіка на рис. 2.9.

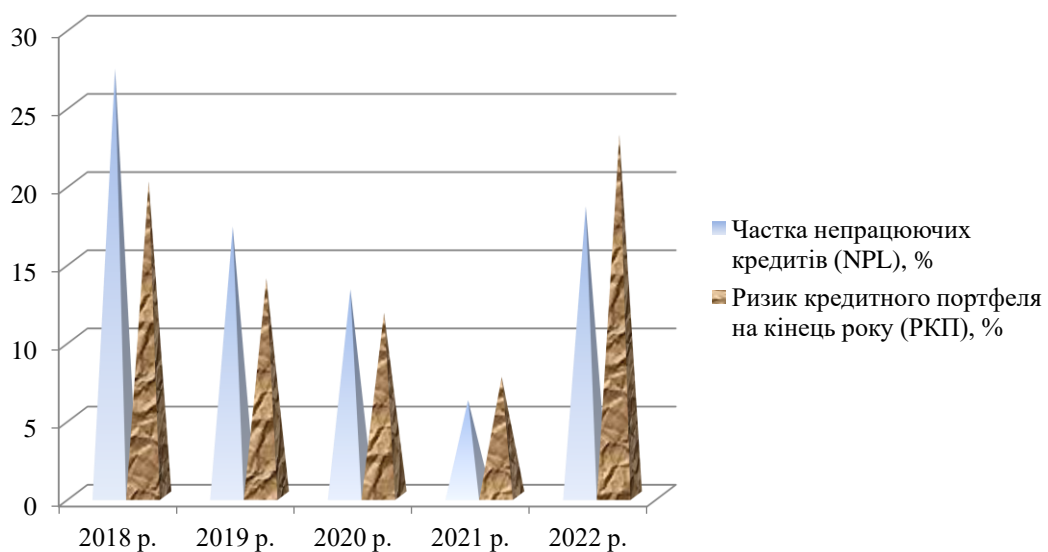

Рисунок 2.9 – Зміна ризику кредитного портфеля залежно від зміни частки непрацюючих кредитів

Отже, зі зменшенням частки проблемних кредитів в складі кредитного портфеля АТ «ОТП БАНК» протягом 2018-2021 рр. відбувалося відповідно зменшення ризику кредитного портфеля банку. На кінець останнього року зростання частки непрацюючих кредитів в складі портфеля на 12,4 % призвело до підвищення кредитного ризику портфеля на 15,5 %. Таким чином, гіпотезу № 2 про залежність між часткою непрацюючих кредитів в структурі кредитного портфеля та рівнем його ризику вважаємо доведеною.

Для доведення гіпотези № 3, яка стверджує, що на ефективність управління кредитним портфелем банку впливає процентна політика НБУ, визначимо за формулою (2.4) показник ефективності управління кредитним портфелем ОТП

Банку та проаналізуємо його динаміку і зміну значення облікової процентної ставки протягом останніх п'яти років. Результати аналізу зведемо у таблицю 2.9.

Таблиця 2.9 – Обґрунтування справедливості гіпотези 3 – залежність між ефективністю управління кредитним портфелем банку та процентною політикою НБУ

Показник	2018 р.	2019	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від	
						2018 р.	2021 р.
Дохідність кредитного портфеля, % (ДКП)	15,9	17,1	15,5	15,1	20,8	4,9	5,7
Середній ризик кредитного портфеля (РКП), %	21,8	14,6	11,6	8,9	21,6	-0,2	12,7
Коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем, ЕУКП	-0,096	0,247	0,819	0,685	-0,194	-0,098	-0,879
Облікова ставка НБУ, %	18	13,5	6,0	9,0	25,0	7	16

Графічне представлення гіпотези № 3 наведено на рис. 2.10.

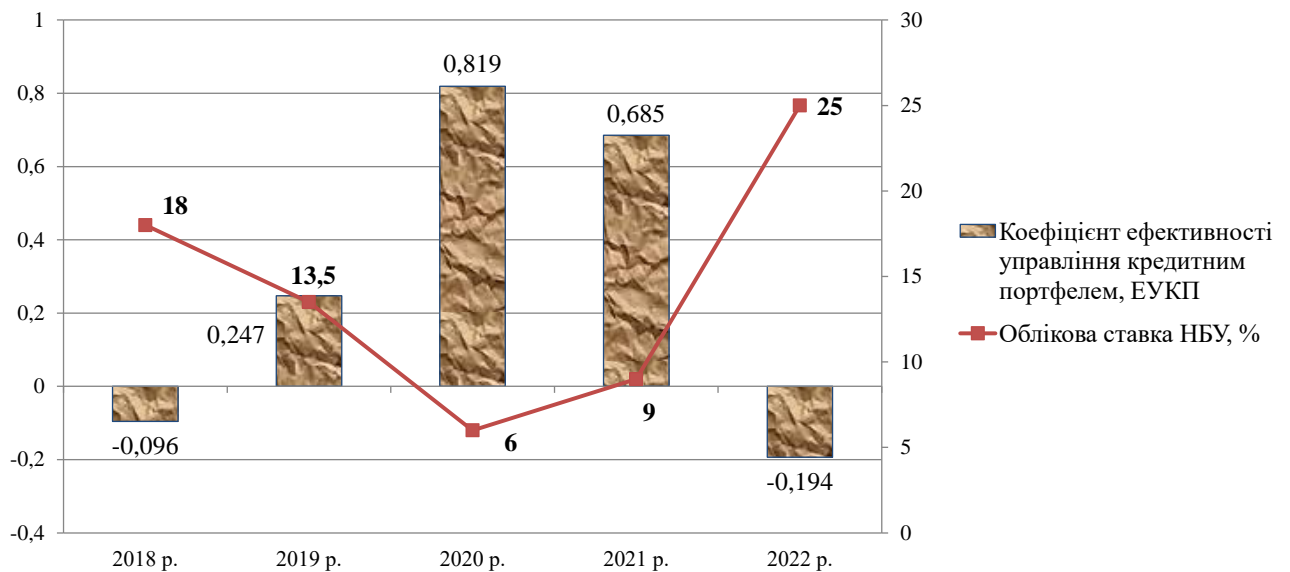

Рисунок 2.10 – Зміна ефективності управління кредитним портфелем банку залежно від зміни облікової ставки НБУ

Отже, як свідчать дані табл. 2.9 та рис. 2.10, протягом 2018 р. та 2022 р. ефективність управління кредитним портфелем АТ «ОТП БАНК» була від'ємною, оскільки у ті періоди рівень дохідності кредитних операцій банку не перевищував облікової ставки НБУ. У 2022 році з початком повномасштабної війни з метою

стримання інфляції в країні, запобігання девальвації гривні та усунення дисбалансів в економіці НБУ суттєво підвищив облікову ставку з 9 % на кінець 2021 року до 25 %. Це відповідно негативно позначилося на погіршенні рівня ефективності управління кредитним портфелем банку. Навіть не зважаючи на підвищення рівня дохідності кредитного портфеля у 2022 році, його значення не перевищувало 25 %. На зменшення ефективності управління кредитним портфелем банку під час першого року війни вплинуло також зростання ризику кредитних операцій.

Отже, рисунок 2.10 наочно показує, що зі збільшенням значення облікової ставки НБУ, ефективність управління кредитним портфелем падала і навпаки, тобто гіпотеза № 3 доведена.

Таким чином, в аналітичному розділі роботи ми дослідили, що ескалація воєнної агресії Росії проти нашої країни негативно позначилася на якості кредитних портфелів банків, в т.ч. АТ «ОТП БАНК» з позиції їх ризиковості. Відбулося як зменшення обсягу сукупного кредитного портфеля ОТП Банку на кінець 2022 року, так і зростання частки проблемних кредитів в складі портфеля і відповідно ризику кредитного портфеля. Відбулося суттєве погіршення ефективності управління кредитним портфелем банку. Тому ОТП Банку необхідно своєчасно коригувати свою кредитну політику та кредитний портфель з метою мінімізації його ризику, впроваджувати заходи спрямовані на підвищення прибутковості кредитних операцій та ефективності управління кредитним портфелем банку.

зобов'язань, водночас для клієнтів корпоративного сегменту використовує сценарний аналіз із вибором сценарію, який зумовить максимальне погашення заборгованості з урахуванням стану взаємовідносин із контрагентом, вартості та стану забезпечення, стану претензійно-позовної роботи та вартості грошей у часі» [35].

В умовах значних економічних дисбалансів та геополітичних ризиків, особливо в умовах повномасштабної воєнної агресії на території країни, банки мають своєчасно змінювати свої підходи до управління кредитним портфелем з метою його оптимізації та мінімізації ризиків. На основі вивчення досвіду роботи передових банків в умовах фінансової нестабільності та особливостей трансформації політики ОТП Банку щодо управління кредитними ризиками протягом першого року війни нами виділено основні етапи управління кредитним портфелем та дії банку в умовах воєнного стану з метою мінімізації ризиків, які наведено на рисунку 3.2.

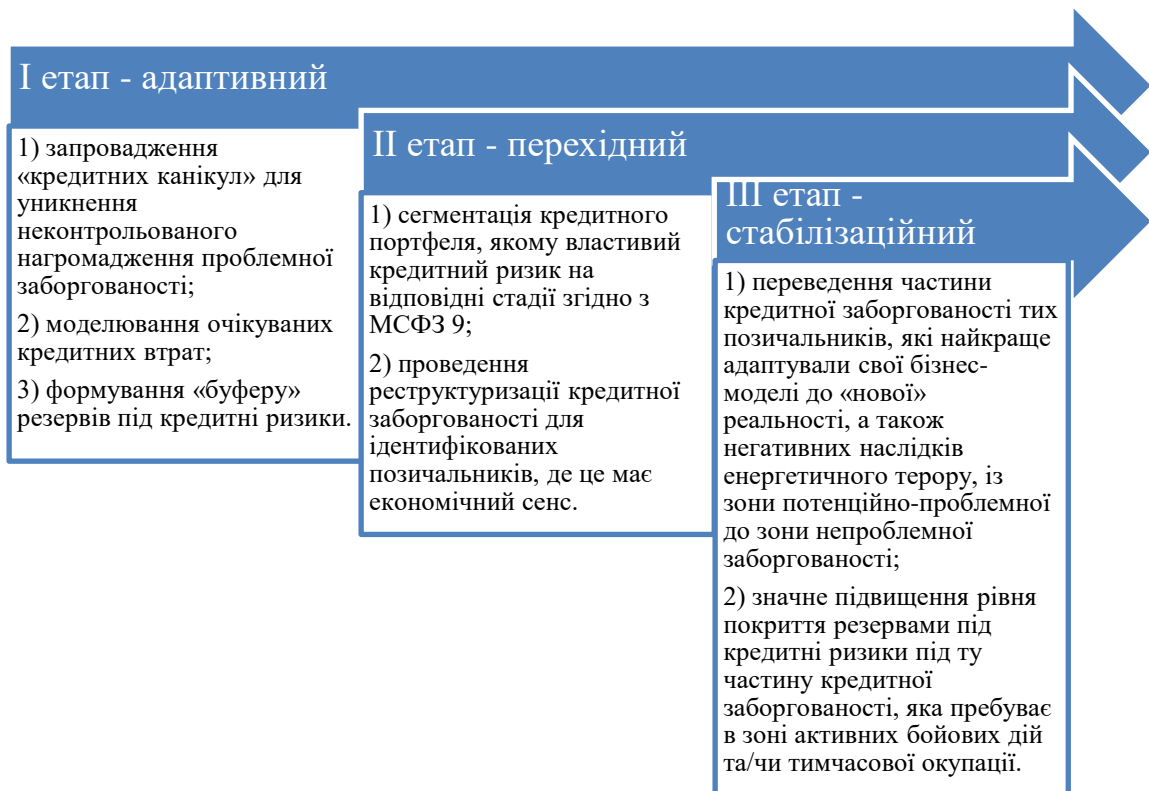

Рисунок 3.2 – Управління кредитним портфелем банку в умовах воєнного стану*

* Розроблено автором на основі [35]

Отже, на першому етапі, який ми назвали «адаптивним», коли існують значні загрози для політичної, економічної та фінансової стабільності в країні, доцільно запроваджувати «кредитні канікули» для позичальників – юридичних і фізичних осіб, щоб дати їм можливість адаптуватися до несприятливих ринкових умов в нових реаліях. Це дозволить банку уникнути неконтрольоване нагромадження проблемної кредитної заборгованості. Необхідно також правильно змодельювати очікувані збитки від кредитних операцій та сформувати під них достатній обсяг резервів.

На наступному перехідному етапі доцільно провести моніторинг складу та структури кредитного портфеля з метою визначення очікуваних кредитних збитків по кредитах клієнтів. Для субпортфелів, яким властивий кредитний ризик, здійснити сегментацію на відповідні стадії згідно з МСФЗ 9 «Фінансові інструменти». Зокрема, цей стандарт передбачає поділ фінансових активів на 5 рівнів ризику, залежно від кількості днів прострочки та ознак дефолту. І як результат, для ідентифікованих позичальників, де це має економічний сенс, провести реструктуризацію заборгованості.

Для третього стабілізаційного етапу управління кредитним портфелем банку характерні умови певної економічної та фінансової стабілізації в країні. Цей етап може передбачати «переведення частини кредитної заборгованості тих позичальників, які найкраще адаптували свій бізнес до «нової» реальності, а також негативних наслідків енергетичного терору, із зони потенційно-проблемної до зони неproblemної заборгованості. З іншого боку, під ту кредитну заборгованість, яка перебуває в зоні активних бойових дій та/чи тимчасової окупації, необхідне значне підвищення рівня покриття резервами під кредитні ризики» [35].

На нашу думку, залежно від тривалості воєнного стану, ходу та загострення воєнних дій на території України, ці етапи можуть повторюватися.

3.2 Моделювання ефективного кредитного портфеля на основі ймовірнісного підходу

В процесі управління кредитним портфелем банки намагаються сформувати максимально ефективні власні кредитні портфелі, виходячи із співвідношення очікуваної дохідності кредитних операцій та мінімального рівня кредитного ризику. Проте не існує загальноприйнятої методики формування ефективного кредитного портфеля, яка б підходила для всіх банків. Згідно з теорією вибору портфеля Г. Марковіца, «ефективний портфель – це портфель, який забезпечує: максимальну очікувану прибутковість для деякого рівня ризику, або мінімальний рівень ризику для деякої очікуваної прибутковості» [13, с. 185].

Для побудови моделі ефективного кредитного портфеля для АТ «ОТП БАНК» використаємо ймовірнісний підхід, згідно з яким на основі даних річних звітів ОТП Банку визначимо допустиму множину співвідношень «ризик-дохід» для нашого банку, яке досягається «шляхом побудови мінімально-дисперсійної межі кредитних портфелів, тобто межі, на якій лежать портфелі з мінімальним ризиком при заданій дохідності» [13, с. 185]. З цією метою скористаємося алгоритмом розрахунку ефективного кредитного портфеля банку на основі принципу переваг, запропонованим вітчизняним науковцем В. Соляр [13, с. 185].

Алгоритм розрахунку показників для побудови ефективного кредитного портфеля банку на основі принципу переваг включає в себе 4 основні етапи (рис. 3.3).

Кредитний портфель клієнтів ОТП Банку складається з кредитів, наданих юридичним особам (корпоративний кредитний портфель – КП 1) та кредитів, наданих фізичним особам (роздрібний кредитний портфель – КП 2). На основі звітних та розрахункових даних визначимо очікувану прибутковість кредитного портфеля, дисперсію, що вимірює рівень ризику портфеля, побудуємо мінімально-дисперсійну межу і визначимо «ефективну межу» кредитних портфелів.

Рисунок 3.3 – Алгоритм розрахунку показників ефективного кредитного портфеля на основі ймовірнісного підходу [13, с. 186]

Очікувану прибутковість кредитного портфеля визначаємо за формулою (3.1):

$$E(r_p) = \sum X_i E(r_i), \quad (3.1)$$

де X_i – частка i -го кредиту в портфелі;

$E(r_i)$ – очікувана дохідність i -го кредиту [13, с. 186].

Дисперсія кредитного портфеля визначається за формулою (3.2):

$$\sigma_p^2 = \sum \sum X_i X_j cov(r_i, r_j), \quad (3.2)$$

де σ_p^2 – дисперсія кредитного портфеля;

X_i, X_j – частки i -го та j -го кредитів в портфелі;

$cov(r_i, r_j)$ – коваріація дохідності кредитів i та j , враховує дисперсію індивідуальних значень дохідності кредиту і силу зв'язку між зміною дохідності одного кредиту та інших кредитів, тобто характеризує ступінь взаємодії двох випадкових змінних величин [13, с. 186].

Коваріація розраховується за формулою (3.3):

$$\text{cov}(r_i, r_j) = \frac{\sum(r_i - \bar{r}_i) \times (r_j - \bar{r}_j)}{n}, \quad (3.3)$$

де r_i та r_j – дохідність кредитів i та j ;

\bar{r}_i та \bar{r}_j – очікувана середня дохідність кредитів i та j ;

n – кількість спостережень ($n=8$) [13, с. 187].

Для вимірювання сили взаємозв'язку між двома кредитними продуктами визначимо коефіцієнт кореляції за формулою (3.4):

$$\rho = \frac{\text{cov}(i, j)}{\sigma_i \times \sigma_j}, \quad (3.4)$$

де $\text{cov}(i, j)$ – коваріація між кредитами i та j ;

σ_i та σ_j – стандартні відхилення кредитів i та j [13, с. 187].

Значення коефіцієнта кореляції знаходиться в межах інтервалу $[-1; +1]$.

Проведемо розрахунок ефективного кредитного портфеля на основі ймовірнісного підходу за звітними даними АТ «ОТП БАНК» за 2015-2022 роки (табл. 3.1-3.2).

При проведенні розрахунків використаємо наступні позначення:

X_i – частка кредитів, наданих юридичним особам, в загальному кредитному портфелі банку (КП 1), %;

X_j – частка кредитів, наданих фізичним особам, в т.ч. ФОП, в загальному кредитному портфелі банку (КП 2), %;

r_i – дохідність кредитів, наданих юридичним особам, %;

r_j – дохідність кредитів, наданих фізичним особам, в т.ч. ФОП, %;

\bar{r}_i – очікувана середня дохідність кредитів, наданих юридичним особам, %;

\bar{r}_j – очікувана середня дохідність кредитів, наданих фізичним особам, в т.ч. ФОП, %;

$E(r_i)$ – очікувана дохідність корпоративного кредитного портфеля, %;

$E(r_j)$ – очікувана дохідність роздрібного кредитного портфеля, %;

Таблиця 3.1 – Ймовірнісні характеристики кредитного портфеля ОТП Банку

Роки	X _i	X _j	r _i , %	r _j , %	(r _i - \bar{r}_i)	(r _j - \bar{r}_j)	(r _i - \bar{r}_i) × (r _j - \bar{r}_j)	E(r _i), %	E(r _j), %	E(r _p), %	σ ² _i , %	σ ² _j , %	σ _i , %	σ _j , %	σ _p , %
2015	0,57	0,43	22,57	19,47	5,56	-6,14	-34,16	12,87	8,37	21,24	30,95	37,69	5,56	6,13	5,81
2016	0,61	0,39	22,34	23,23	5,32	-2,38	-12,67	13,62	9,06	22,68	28,35	5,66	5,32	2,38	4,17
2017	0,71	0,29	18,27	19,43	1,25	-6,18	-7,75	12,97	5,64	18,60	1,57	38,14	1,25	6,18	2,68
2018	0,72	0,28	19,28	25,61	2,27	0,00	0,01	13,88	7,17	21,05	5,15	0,00	2,27	0	1,63
2019	0,71	0,29	20,03	28,47	3,02	2,87	8,66	14,22	8,26	22,48	9,12	8,22	3,02	2,88	2,98
2020	0,72	0,28	11,34	25,22	-5,67	-0,39	2,18	8,16	7,06	15,23	32,18	0,15	5,67	0,38	4,19
2021	0,75	0,25	9,73	28,97	-7,28	3,36	-24,46	7,30	7,24	14,54	52,97	11,29	7,28	3,36	6,30
2022	0,81	0,19	12,53	34,45	-4,48	8,85	-39,63	10,15	6,55	16,70	20,07	78,26	4,48	8,85	5,31
Сер. знач.	0,70	0,30	17,01	25,61	-	-	-15,40	11,65	7,42	19,07	22,55	22,43	4,36	3,77	4,13

σ_i^2 – дисперсія корпоративного кредитного портфеля, %;

σ_j^2 – дисперсія роздрібного кредитного портфеля, %;

σ_p^2 – дисперсія дохідності кредитного портфеля – визначає міру ризику портфеля;

σ_i – стандартне відхилення корпоративного кредитного портфеля, %;

σ_j – стандартне відхилення роздрібного кредитного портфеля, %;

σ_p – стандартне відхилення кредитного портфеля – показує відхилення поточної дохідності від очікуваної;

$cov(i, j)$ – коефіцієнт коваріації – показує ступінь залежності доходностей корпоративного і роздрібного кредитних портфелів;

ρ – коефіцієнт кореляції – характеризує ступінь лінійної залежності доходностей корпоративного і роздрібного кредитних портфелів [13, с. 188].

Розрахуємо коефіцієнт коваріації дохідності кредитних портфелів КП 1 і КП 2 згідно з формулою (3.3):

$$cov(r_i, r_j) = \frac{-107,81}{8} = -13,48$$

Від’ємне значення коефіцієнта коваріації свідчить про те, що значення прибутковості корпоративного і роздрібного кредитного портфелів в ОТП Банку змінюється в різному напрямку, тобто для кредитного портфеля банку характерний різноспрямований рух між дохідністю.

Для вимірювання сили взаємозв’язку між двома кредитними портфелями в складі загального кредитного портфеля ОТП Банку розрахуємо коефіцієнт кореляції за формулою (3.4):

$$\rho = \frac{-13,48}{4,36 \times 3,77} = -0,82.$$

Значення коефіцієнта кореляції наближене до -1 свідчить, що зростання дохідності одного портфеля супроводжується падінням іншого.

Таблиця 3.2 – Розрахунок ефективного кредитного портфеля АТ «ОТП БАНК» на основі ймовірнісного підходу

Розрахункові показники	КП 1	КП 2
Частка в загальному кредитному портфелі	0,70	0,30
Очікувана дохідність, %	11,65	7,42
Стандартне відхилення, %	4,36	3,77
Дисперсія дохідності кредитного портфеля банку як міра ризику, %	17,06	
Стандартне відхилення кредитного портфеля банку, %	4,13	
Очікувана дохідність кредитного портфеля банку, %	19,07	
Коефіцієнт коваріації	-13,48	
Коефіцієнт кореляції	-0,82	

Отже, розраховані показники дали можливість визначити ймовірнісні характеристики кредитного портфеля ОТП Банку. Якщо частка корпоративного кредитного портфеля складає 70 %, а роздрібного – 30 %, то очікувана дохідність кредитного портфеля складе 19,07 % при стандартному відхиленні 4,13.

На рисунку 3.3 зобразимо мінімально-дисперсійну та ефективну межу вибору портфеля. Мінімально дисперсійний портфель АТ «ОТП БАНК» згідно проведених розрахунків на основі ймовірнісного підходу має мінімальний ризик 1,63, якому відповідає значення очікуваної дохідності на рівні 21,05 %.

Згідно ймовірнісного підходу до вибору портфеля, «ефективна межа – це лінія, яка визначає ефективну множину кредитних портфелів. Портфелі, що лежать зліва від ефективної межі застосовувати не можна, тому що вони не належать допустимій множині. Портфелі, що знаходяться праворуч (внутрішні портфелі) і нижче ефективної межі є неефективними, тому що існують портфелі, які при даному рівні ризику забезпечують більш високу прибутковість, або нижчий ризик для даного рівня прибутковості» [13, с. 189].

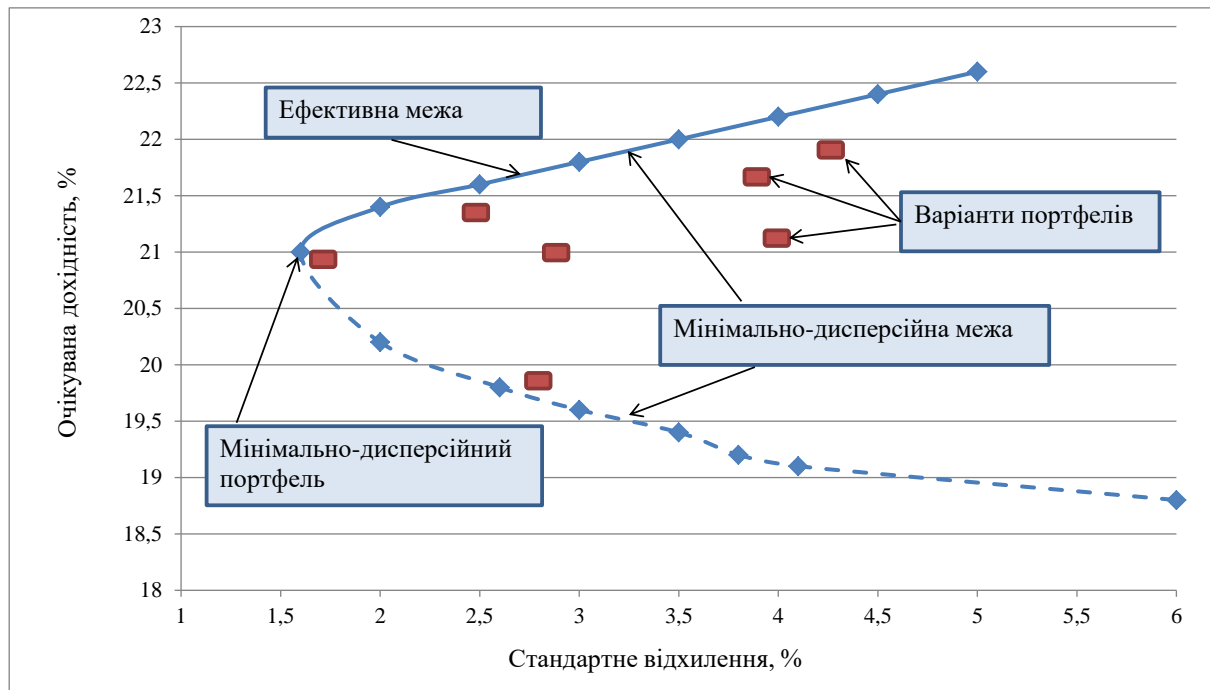

Рисунок 3.2 – Формування оптимального кредитного портфеля ОТП Банку з урахуванням мінімально-дисперсійної та ефективної межі вибору*

* Побудовано автором за розрахунками на основі джерела [13]

Отже, якщо в процесі кредитування клієнтів очікується однаковий рівень дохідності для різних субпортфелів, то рекомендовано з усіх можливих варіантів віддавати перевагу тому портфелю, в якому найменший ризик. З іншого боку, при однаковому рівні ризику перевага надається кредитам з більшою очікуваною дохідністю.

Таким чином, застосування такого підходу при формуванні кредитного портфеля дозволить банку визначити рівень очікуваної дохідності як окремих субпортфелів так і сукупного кредитного портфеля; контролювати кредитні ризики, тобто рівень втрат, пов'язаних зі зміною дохідності окремих кредитів; встановити ступінь залежності доходностей окремих видів кредитів через коваріацію та коефіцієнт кореляції. Тобто це дасть можливість банку приймати управлінські рішення щодо формування ефективного кредитного портфеля, враховуючи рівень його дохідності та ступінь кредитного ризику.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання кваліфікаційної роботи магістра було вирішено усі поставленні завдання та сформовано такі основні висновки:

1. У результаті опрацювання літературних джерел дістав подальшого розвитку понятійний апарат щодо визначення дефініції «кредитний портфель», під яким автор пропонує розуміти сукупну позичкову заборгованість за чинними договорами, включаючи договори, укладені в рамках комплексного обслуговування, розраховану на певну дату.

2. В роботі узагальнено та доповнено класифікацію кредитних портфелів банків. Зокрема, за суб'єктами кредитування (типом клієнта) запропоновано поділяти кредитний портфель на кредити, надані приватним клієнтам; кредити, надані корпоративним клієнтам, що передбачають кредитування великого бізнесу; кредити, надані підприємцям і кредити для малого і середнього бізнесу. При цьому в сфері споживчого кредитування (в рамках кредитів, наданих приватним клієнтам) запропоновано додатково виділяти окремі класифікаційні групи, що можуть різнитися за умовами кредитування: кредити, надані зарплатним клієнтам, кредити, надані VIP-клієнтам, кредити для лояльних клієнтів, кредити, надані стороннім клієнтам. Такий поділ, на нашу думку, враховує специфіку надання, умови та розміри наданих кредитів.

3. Проаналізовано стан розвитку ринку банківських кредитів в Україні протягом останніх п'яти років та особливості кредитної діяльності банків в умовах повномасштабної війни. Встановлено, що ескалація воєнної агресії РФ проти України негативно позначилася на обсягах сукупного кредитного портфеля банків та його якості з позиції ризиковості. Проте банки зберегли свою операційну активність і продовжують кредитувати клієнтів переважно за допомогою державної програми доступних кредитів.

4. В роботі запропоновано та доведено справедливість трьох гіпотез щодо ефективності управління кредитним портфелем банку. Зокрема, гіпотеза № 1 стверджує, що на дохідність кредитного портфеля впливає рівень його

забезпечення; гіпотеза № 2 стверджує, що зростання частки непрацюючих кредитів в кредитному портфелі банку призводить до погіршення його якості з позиції ризиковості і навпаки; гіпотеза № 3 стверджує, що на ефективність управління кредитним портфелем банку впливає процентна політика НБУ. Справедливість усіх трьох гіпотез доведено.

5. Визначено основні етапи управління кредитним портфелем в банках в умовах воєнного стану та окреслено комплекс першочергових заходів банку в межах кожного етапу.

6. Здійснено моделювання ефективного кредитного портфеля АТ «ОТП БАНК» на основі ймовірнісного підходу. Обґрунтовано формування оптимального кредитного портфеля ОТП Банку з урахуванням мінімально-дисперсійної та ефективної межі вибору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугель Ю. В. Поняття кредитного портфеля комерційного банку та необхідність ефективного управління ним. *Світ фінансів*. 2011. № 2. С. 98-107.
2. Бугель Ю. В. Управління кредитним портфелем комерційного банку в ринкових умовах господарювання: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Тернопіль. 2009. 22 с.
3. Вовк В. Я., Хмеленко О. В. Кредитування і контроль : навч. посіб. К. : Знання, 2008. 463 с.
4. Аналіз банківської діяльності: підруч. / А. М. Герасимович, І. М. Парасій-Вергуненко, В. М. Кочетков та ін.; за заг. ред. А. М. Герасимовича. 2-ге вид. без змін. К.: КНЕУ, 2010. 599 с.
5. Грудзевич У. Я. Аналіз банківської діяльності : навч. посіб. К. : УБС НБУ, 2007. 222 с.
6. Довгань Ж. М. Менеджмент у банку [Текст] : підруч. Тернопіль : Економічна думка, 2017. 512 с.
7. Зянько В. В., Коваль Н. О., Спіфанова І. Ю. Банківський менеджмент : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Вінниця : ВНТУ, 2018. 126 с.
8. Калініченко Л. Л., Горбунова Т. Теоретичні аспекти формування кредитного портфеля банків. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 6. С. 695-698. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/143.pdf> (дата звернення: 07.07.2023).
9. Красовська Х. В., Стешенко О. Д. Управління кредитним портфелем комерційного банку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. Вип. 42. С.390-393.
10. Гончарова А. С. Особливості управління кредитним портфелем українських банків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 4. С. 12-20.

11. Коваленко В. В. Управління кредитним портфелем в умовах фінансової невизначеності функціонування банків. *Регіональна економіка та управління*. 2016. № 1 (08). С. 60-63.
12. Лисенок О. В. Формування стратегії та політики управління кредитними операціями банків. *Вісник ЖДТУ*. 2016. № 1/75. С. 185- 189.
13. Соляр В. В. Кредит в умовах модернізації діяльності банків: монографія. Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2019. 233 с.
14. Степаненко К. Р. Особливості формування кредитного портфеля банку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 3. С. 111-114.
15. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: затверджено Постановою Правління Національного банку України від 30 червня 2016 р. № 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text> (дата звернення: 09.07.2023).
16. Демчук Н. І., Коваль А. М. Менеджмент кредитного портфеля банку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 23. Ч. 1. С. 154-157.
17. Андрущак Є.М., Фуфалько В.С. Вплив фінансово-економічних чинників на управління кредитним портфелем комерційного банку на прикладі АТ АКБ «Львів». *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2021. № 64. С. 25-30. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-04>
18. Журавльова Т. О., Макаренко Ю. П., Турова Л. Л., Сірко А. Ю. Фінансовий менеджмент у банку: навч. посіб. Дніпро: Пороги, 2021. 360 с.
19. Беляєва О. О. Концептуальні підходи до аналізу кредитних портфелів банків. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.8. С. 207-214.
20. Nikolaieva A. Theoretical and methodological aspects of the functioning of the problem credit management system in banks. *Економічний форум. Наук. ж-л*. 2022. №1(3). С. 185-193. (1,12 д.а.) DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-202-3-24>
21. Ворошилов Є. В., Шелест О. Л. Проблеми управління кредитним портфелем банку та шляхи їх подолання. *Економічні студії*. 2017. № 5 (18). С. 5-24.

22. Ткаченко О. І., Фоменко Ю. С. Кредитна політика банків України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія «Економічні науки». Науковий журнал.* 2015. №2. С. 158-165. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2015/1\(79\)/uazt_2015_2_20.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2015/1(79)/uazt_2015_2_20.pdf) (дата звернення: 05.05.2023).
23. Балянт Г. Р., Галіцейська Ю. М. Теоретичні та практичні аспекти розроблення та реалізації кредитної політики банків. *Економіка і суспільство.* 2017. Вип. 11. С. 401-406. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/64.pdf (дата звернення: 05.05.2023).
24. Михайляк Г. В., Михайляк І. В. Кредитна політика банків та шляхи її оптимізації. *Причорноморські економічні студії.* 2018. Вип. 27. С. 103-106.
25. Кредитний менеджмент : електронний посібник з дисципліни [Електронний ресурс] / уклад. Н.А. Мостовенко. Луцьк: ЛНТУ. URL: <http://surl.li/mmboc>.
26. Нові підходи НБУ до визначення непрацюючих активів/кредитів / Офіційний сайт національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/NPL_pr_2017-05-10.pdf?v=4 (дата звернення: 13.10.2023).
27. Лисенок О. В. Оцінка ефективності кредитної діяльності вітчизняних банків. *Вісник ЖДТУ.* 2013. № 3 (65). С. 101-107.
28. Інструменти монетарної політики / Офіційний сайт національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/tools> (дата звернення: 25.09.2023).
29. Бурлаєнко Т. І. Особливості управління кредитним портфелем банку. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. Вип. 14. С. 744-748.
30. Основні показники діяльності банків України / Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 05.10.2023).
31. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2021 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2021-roku> (дата звернення: 05.10.2023).

32. Огляд банківського сектору. Серпень 2023 року / Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-serpen-2023-roku> (дата звернення: 05.10.2023).

33. Статистика фінансового сектору / Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (дата звернення: 05.10.2023).

34. Дані наглядової статистики / Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1> (дата звернення: 06.10.2023).

35. Офіційний сайт ОТП Банк в Україні. URL: <https://www.otpbank.com.ua/about/> (дата звернення: 08.10.2023).

36. Річні звіти ОТП банку / Офіційний сайт ОТП Банк в Україні. URL: <https://www.otpbank.com.ua/about/informations/annual-reports/> (дата звернення: 08.10.2023).

37. Дані про обсяги кредитів та частку непрацюючих кредитів у розрізі банків України з 2006 року / Офіційний сайт національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl> (дата звернення: 08.10.2023).

38. Ніколаєва А.М., Богомазюк С.П. Управління кредитним портфелем банку в умовах фінансової нестабільності. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 15 груд. 2023 р.). Луцьк: ВІП ЛНТУ, 2023.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1 – Динаміка частки непрацюючих кредитів в розрізі груп позичальників*

Кредитні операції	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022	01.01.2023
Кредити корпоративному сектору, млн грн	959 601	847 259	795 405	835 658	847 586
непрацюючі кредити, млн грн	535 770	456 074	371 157	301 665	363 321
<i>частка непрацюючих кредитів, %</i>	55,83	53,83	46,66	36,10	42,87
Кредити фізичним особам (в т.ч. ФОП), млн грн	202 202	214 252	208 383	256 291	224 260
непрацюючі кредити, млн грн	93 086	73 077	58 230	43 210	68 272
<i>частка непрацюючих кредитів, %</i>	46,04	34,11	27,94	16,86	30,44
Міжбанківські кредити, депозити (за виключенням коррахунків), млн грн	28 888	31 368	34 057	30 581	36 917
непрацюючі кредити, млн грн	1 073	946	984	256	4
<i>частка непрацюючих кредитів, %</i>	3,71	3,02	2,89	0,84	0,01
Кредити органам державної влади та місцевого самоврядування, млн грн	2 867	4 717	11 734	27 037	24 800
непрацюючі кредити, млн грн	838	683	0	0	507
<i>частка непрацюючих кредитів, %</i>	29,22	14,48	0,00	0,00	2,04

* Складено автором на основі джерела [34].

ДОДАТОК Б
ОКРЕМА ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ЗА РІК
АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА «ОТП БАНК»
ЗА 2018-2022 РОКИ